

1908'i Anlamak ve Tanımlamak

“Kanunu Esasi'nin Müslüman ve gavur (kafir, gayr-i Müslimler için kullanılan aşağılayıcı bir terim) eşitliğiyle ilgili hükümlerin kabul edildiğinin farkındasınız. Ancak bunun gerçekleşmeyecek bir ülkü olduğunu hepiniz tek tek biliyor ve hissediyorsunuz. Şeriat [İslamın dini yasaları], bizim bütün tarihimiz ve yüz binlerce Müslüman'ın duyguları ve hatta bizzat gavurların duyguları... gerçek eşitliğin kurulmasının önünde aşılmaz bir engel oluşturur... Bu nedenle, imparatorluğu Osmanlılaştırma¹ görevimizi başarıncaya kadar eşitlik meselesi diye bir şey olmaz”²

Sait Çetinoğlu

1. Osmanlının İç Dinamikleri: Tanzimat ve Islahat dönemlerinden başlayarak Osmanlıdaki 'modern'leşme hareketlerine bakılırken iç dinamiklerin gözden kaçırılmaması olayların anlamlandırılması açısından önem taşır.

Mora isyanıyla başlayan Osmanlının toprak kaybetmesi tüm 19.yy boyunca sürer. Bu kayıpları sadece dış güçlerin Osmanlıdan toprak kopartma ve zayıflatma retoriği ile açıklayamayız. Bu kayıplarda Fransız Devriminden itibaren yükselen milliyetçiliğin rolü olmakla birlikte bu milliyetçiliğin belirli bölgelerde filizlenmesi ve filizlendiği bu toprakları Osmanlı yönetiminden kopartması sadece milliyetçiliğe mal edilmesi süreci açıklamakta eksik kalır. “Tanzimat ve sonrasında devam eden Osmanlı reformlarını, bir yandan imparatorluğun kapitalist üretim tarzına doğru kendi (merkezî) dönüşümünü ifade eden reformlar, öteki taraftan da, Osmanlı merkezinden farklı olarak böylesi bir sürece girmiş farklı unsurların kapitalistleşme ve kapitalistleştikleri oranda da Osmanlı'dan koparak kendi ulus-devletlerini kurma süreçlerini ve yine Osmanlı merkezinin buna ilişkin tepkilerini ifade eden reformlar olarak görmek gerekmektedir. Farklı şekilde belirtmek gerekirse, bir yandan imparatorluğun merkezî kapitalist üretim tarzına geçişin sancılarını çekmekte, diğer yandan da kendisiyle benzer dönüşümün sancılarını çeken unsurlarının ulus-devletleşme süreçlerinin önüne geçerek, kendi (merkezî) varlığını (ittihad-ı anasırı) garanti altına alacak düzenlemeler yapmaya çalışmaktadır.”³

Osmanlıdaki öncü milliyetçilerin bir ayrıcı özelliğini belirtmemiz gerekir; Osmanlı coğrafyasındaki milliyetçiliğin babası olarak sayabileceğimiz kişiler etnik temelde bir devlet düşlemezler. Balkan Milliyetçiliğinin kurucuları olarak tanımlayabileceğimiz ilk dönem Balkan milliyetçiliğinin liderleri Korias, Velestinlis ve Levski gibi liderler, milli egemenlik temelinde bir devlet kurmak isterlerken, bu devletleri hiçbir zaman monarşi ile yönetilen, etnik olarak homojen toplumlar olarak tasavvur etmemişlerdir. Bu liderler yerli Müslümanları da tam vatandaş olarak bütünleştirecek çok etnili cumhuriyeti düşlemişlerdir.⁴ Balkanlaşmada, Osmanlı'nın bu iç dinamiklerinin dikkate alınmamasının ve baskı altından tutulmasının rolü önemlidir. Bu baskıcı tavır ve iç dinamiklerin göz önüne alınmaması neticesinde Balkanlar etnik boğazlaşmaların ve

¹ Jön-Türkler, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülüğü aynı kategoride almaktadırlar. Bu tondan Osmanlıcılıkla Türkçülük arasında fark yoktur

² Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırı Tarihi, Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'da Etnik Çatışma, Türkçesi. Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları, 2008, s. 267

³ Mete K. Kaynar, Osmanlı'da Devrim Oldu mu? II.Meşrutiyet'i Okumak, Resmi Tarih Tartışmaları-4, Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008 s. 39

⁴ Adanır Fikret Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Üçgeninde Ulus inşası ve Nüfus Değişimi. Türkiye'de Etnik Çatışma . der.Zürcher İletişim Y. 2005, s 25

olağanüstü nüfus hareketlerine konu olmuş, Bölge kan gölüne dönüşmüş, milyonlarca insanın doğduğu topraklardan kovulmasıyla sonuçlanmıştır.

Süreci sadece dış dinamiklere bağlayarak açıklamak, Gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri dışarıda bıraksak bile Celali İsyanlarından başlayarak var olan bir isyan ve direniş geleneğinin olduğu bir coğrafyada yaşayan halklara haksızlık yapmış oluruz. Şimdiye kadar resmi tarih yazıcıları süreci sadece; dış tahrik, dış güçler, vs. argümanlarıyla açıklayarak, iç dinamiği dikkate almamakta, bu coğrafyadaki direniş geleneğini yok saymaktadırlar. Kemalist tarih yazımı, tarihi 19 mayısla başlatıp, sadece milli mücadele sırasındaki Türk- Yunan savaşını Anadolu'nun direnişi sayarak öne çıkartmakta, diğerlerini unutturmaya çalışmaktadır.

Osmanlıdaki reformların karakteri İmparatorluğun kapitalist sürece eklemlenmesinin formatına içkindir. Tanzimat ve Islahat, kapitalist gelişme sürecinin yönünü anlamadan, içerideki dinamikleri dizginleyerek devleti güçlendirip, toprak kayıplarını önlemeye yönelik bir takım reformlardır. Tebaaya bir takım haklar verilerek huzursuzluklarını ortadan kaldırmaya çalışmak, eldeki topraklardaki merkez kaç güçleri önleyerek devleti güçlendirmeye çalışmaktan ibarettir. Bu reformların büyük güçlere şirin görünmek, kendine 'modern' imajı vermek gibi bir yüzü olsa da asıl amaç devleti kurtarmaya yöneliktir. "Osmanlı merkezi, Osmanlıcılık ve İslamcılık ile bu ittifadı sağlayamayacağını anladığı dönemde -Balkan Savaşları'ndan⁵ sonra- kendi ulus-devletleşme sürecini ittifad-ı anasıra bağlamadan gerçekleştirmenin yollarını aramaya başlamış; cumhuriyete giden süreci başlatan da bu olmuştur."⁶

Bu reformlar, İmparatorluğun kapitalist sisteme eklemlenmesinin zorunlu gördüğü kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimini düzenleyen önlemlerdir. Ancak, reformları uygulayan kadronun bilincini eski üretim ilişkilerinin oluşturması, sorunu kavramadaki aczinin kaynağıdır. Kapitalist öncesi üretim ilişkilerinin şekillendirdiği bilincin bakış açısının iktidar perspektifi olması, mücadelenin iktidar çevresinde şekillenmesini doğurarak, yönetici kadronun yada etkin siyasal kadronun iktidar perspektifi ile üretim ilişkilerinin yöneldiği yapı arasında oluşan melez bilinç işlerin daha da sarpa sarmasına neden olacaktır. Siyasal yöneticinin iktidar perspektifi açısından imparatorluğu şekillendirmesi imparatorluğun parçalanmasına ve sonuçta ulus devletin oluşturulması pahasına toplumsal dinamiklerin yerle bir edilmesinin zeminini hazırlamıştır. Siyasal belirleyici batıcı (artı-üründen pay alan ve toplumu dönüştürmeyi aklının ucuna getirmeden, geleceğini sadece batının üst yapı kurumlarını almakta gören) yönetici elitin etnik kökeni ile, batı ile ilişkilerden yani kapitalist üretim ilişkilerinden doğan batıcı (geleceğini batı ile ticari ilişkilerinin geliştirmesinde gören) yeni üretici sınıfın etnik kökenlerinin farklılığı etnik temizliğe giden sürecin zeminini oluşturmuştur.

2. Birinci Meşrutiyete giden sürece bakarsak, iç dinamikleri daha iyi görme ve kavrama olanağımız olur. "1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı II. Mahmud'un giriştiği modernleşme hamlesinin bir üst düzeye sıçradığını göstermektedir. Artık İmparatorluğun büyümlü sözcüğü kanundur... Tanzimat Fermanının özü uyrukların kanun önünde eşitliğine dayanmaktadır. Kuşkusuz Tanzimat Fermanının getirdiği eşitlik güçlü bir temsil ilkesine dayanmamaktadır, amaç imparatorluğun güçlendirilmesi ve uyrukların merkezi yönetime sadakatini tesis etmektir.[sadakat için bazı 'hak'lar verilmesi zorunludur] Bunun kısa sürede başarıldığı görülmektedir. Tek

⁵ Balkan savaşları aslında Jön_Türklerin asıl ajandalarını ortaya koymada bir fırsat verdiğini söyleyebiliriz. Bu savaşlar, Türkçülüğün açıktan birleştirici öge olarak temel politika haline getirilmesini ağlamıştır. Zaten Osmanlı yönetici elitinin zihninde İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük aynı anlama geldiğini bir kez daha vurgulayalım.

⁶ Mete K. Kaynar, Osmanlı'da Devrim Oldu mu?.. s.39

hukuklu ve merkezkaç güçleri başarıyla sınırlandıran bir merkezi iktidar tesis edilmiştir... Merkezi otorite güçlenmişti, ama ferman uyruklarına sadece bunu vaat etmemişti. Aynı zamanda iyi bir yönetim de vaat ediyordu ve bunun zorunlu unsurlarından biri olarak da yeni ve etkin bir idari yapı öngörüyordu. Tanzimat'la birlikte güçlü ve otorite sahibi bir bürokrat kadro ile karşılaşyoruz... Tanzimat fermanının özü, uyrukların can ve mal güvenliğinin yanı sıra her dinden tebaaya kanun önünde eşit muamele edilmesinin de güvenceye alınmasıdır... [Y]eni yönetim modeli belli sınırları olsa da meclisleri ve laik uygulamaları öngörmektedir. 1839 ve ardından 1856 fermanlarıyla atılan adımlar laik bir devlet ve yurttaşlık kavramlarını da Osmanlı siyasal hayatı ile tanıştırmışlardır... 'Osmanlılık' anlayışının yerleştirilmeye ve güçlendirilmeye çalışılması reformların temel amaçlarından biri olmuştur. Açıktır ki böyle bir yaklaşım, şu ya da bu ölçüde temsil meselesi için de çözümler bulmak zorundadır... 1840 yılının başlarında, taşra memurları için çıkarılan bir fermanla imparatorluğun her eyaletinde ve büyük kazalarda bir idari meclisin kurulması öngörülmüştür. Bu meclislerin teşkilinde devlet memurları ile yerel halk arasında bir dengenin gözetildiği görülmektedir... Ancak bir bütün olarak bu meclis deneyiminin pek başarılı olduğu söylenemez. Aslına bakılırsa seçilen temsilcilerin yerel halkın temsilcileri olduğunu söylemek de güçtür... Doğal olarak, temsilcileri bu şekilde seçilen mahalli meclisler taşrada köylülerin hayatını kolaylaştıracak adımlar atacak nitelikten uzaktı... Bu ise Tanzimat'ın kendi yaşam koşullarında iyileştirmeler getireceğini bekleyen reayanın isyanına yol açmıştır. Anadolu ve Rumeli'de 1840-1841 yılında meydana gelen köylü isyanları bu başarısızlığın ve hayal kırıklığının ürünüdür. Birer vergi direnişi olarak başlayan isyanların farklı sonuçları olmuştur: Anadolu'da Burdur, Ayaş, Yalvaç, Denizli, Alaşehir ve Tokat'ta önemli sayılabilecek direnişler görülmüştür. Özellikle Akdağ ve Tokat'taki vergi direnişlerinin fiili isyana dönüşmesi önlenememiştir... Anadolu'da çıkan bu tür isyanlar kısa sürede bastırılmış ve etkileri de pek güçlü olmamıştır. Rumeli'de Tanzimat'ın ilanından sonra görülen isyanlar ise kolaylıkla nitelik değiştirmiş, vergilere direniş olarak başlayan gösterilerin derhal milliyetçi bir isyan havasını alması gecikmemiştir. Aslında Anadolu'da da, Sözelimi Konya'nın Meşeli köyü gibi, cizye vergisi ödemeyi reddeden Hristiyan köyleri eksik değildir, ama bunlar dinsel ya da milli bir nitelik kazanamamışlardır... 1841 yılındaki Niş Sancağında görülen köylü isyanı toprak ağalarının istismarına karşı Tanzimat'ın başlattığı reformlara dayanıyordu... 1851 yılındaki Vidin isyanı da hemen hemen aynı sebeplerle çıkmıştı. Nişteki gibi burada da toprak sahipleri esas olarak Müslüman ağalardan oluşmaktaydı ve Tanzimat'ın angaryayı kaldırması türünden reformlar, köylünün doğrudan Müslüman toprak ağaları ile çatışması anlamına gelmektedir.”⁷

Tanzimat'ın herkesi kanun önünde eşit sayması, halk içinde olduğu gibi Tanzimat'la birlikte gelen yerel meclislerde kabul görmesi kolay olmamıştır. Eşitlik prensibi Müslümanların direnişleriyle karşılaşmıştır: “Vilayet meclisi toplantılarında gayrimüslim üyeler, Müslüman üyelerin hakaret ve küçümsemeleri ile karşılaşmışlardır. Tanzimat'ın eşitlik prensibi halk arasında olduğu gibi vilayet meclislerinde de tartışmalara yol açmıştır... 14 Ocak 1841 tarihli arz tezkiresinden anlaşılıyor ki, memleket meclislerine seçilmiş olan metropolit ve kocabaşlar, her ne arz ve ifade ederlerse etsinler, karşılaştıkları diğer meclis üyelerin hakaret ve lakayt davranışlarını Babıali'ye şikayet etmişlerdir.”⁸

⁷Arsen Yarman, Sunuş, Boğos Natanyan, Sivas 1877, Yayına hazırlayan Arsen Yarman, Birzamanlar Y. 2008,s 32-33.

⁸ Arsen Yarman, Sunuş... s 39

Islahat Fermanı, İmparatorlukta eşitlik ve temsil ilkesinin yaygınlaşması ve güçlenmesi bakımından en önemli adımlardan biridir. Islahat Fermanı Tanzimat fermanında cılız bir şekilde ifade edilen temsil ilkesini daha güçlü bir şekilde dile getirmektedir. Gayrimüslimlerin Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'ye girmelerini öngörerek onların kanunların hazırlık ve kabul süreçlerine katılmalarını sağlamıştır. Ferman aynı zamanda Gayrimüslim cemaatlerin din-hukuk alanlarında çok önemli adımlar atmalarına da yol açmış bu aynı zamanda İmparatorluğun hukuk alanındaki gelişmelere de örnek olacaktır. Anayasal sürece kaynaklık edecektir.⁹ "Özellikle Ermeni cemaati bu fermanın ilanından sonra anayasal bir metin oluşturmak yönünde çok hızlı adımlar atmıştır. Fermanın ilanından çok kısa bir süre sonra Ermeni cemaatinin hazırladığı nizâmnâmenin (Nizamnâme-i Millet-i Ermeniyan) Osmanlı hükûmeti tarafından 17 Mart 1863 tarihinde onaylanmasıyla Ermeniler, Osmanlı egemenliği altında adeta bir parlamentoyu andıran yönetim mekanizmasına kavuştular... Bu nizâmnâme bir yandan Ermeni cemaati içinde modern temsil düşüncesinin olgunlaştığını göstermektedir, bir yandan da bu düşüncenin gelişmesini hızlandırarak millet olma bilincini güçlendirmektedir... Bu nizamname bir yandan Ermeni cemaati içinde modern temsil düşüncesinin olgunlaştığını göstermektedir."¹⁰

Ermeni Milli Anayasası, anayasal yönetimin cemaat içinde güçlenmesi bakımından son derece önemli bir adım olmuş ve diğer cemaatlere de ilham vermiştir... Ermeni Milli Anayasası'nın Osmanlı devletinin vilayet düzenlemelerine ve en nihayetinde 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasiye ilham vermiştir. "Namık Kemal'in, Hırityanların meclislerini bir millet meclisine örnek gösterdiği bilinmektedir... Kanun-i Esasi'deki Ermeni Anayasası etkisinin bir göstergesi de Kanun-i Esasi'yi hazırlayanlardan bazılarının aynı zamanda Ermeni Milli Anayasasını hazırlayan kişiler olmasıdır; Osmanlı anayasa komisyonlarının Ermeni üyeleri aracılığıyla Kanun-i Esasi'de doğrudan bir Ermeni etkisi olmuştur. Krikor Odyan, Adalet Müsteşarı Vahan Efendi (Hovhannes Vahanyan) ve Şûra-yı Devlet üyesi Çamiç Efendi (Hovhannes Çamiç) ilk Osmanlı komisyonunun üyeleriydiler. Ermeni Anayasası'nın başlıca mimarlarından, Midhat Paşa'nın uzun yıllar boyunca yakın dostu ve danışmanı olan Odyan komisyonun en etkin üyelerindendi."¹¹

ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi, iç dinamiklerin eseridir. Yönetim yönetebilirliğinin ödünü olarak Kanun-i esasi'yi ilan etmek zorunda kalmıştır. "1876 yılında, aslında kendi içinde yetersiz ve kişi hak ve özgürlüklerine yeterince yer vermeyen bir anayasa Türkiye'nin o günlerde yaşadığı kriz ortamından kurtulması amacıyla kabul edilmişti. Ancak hak ve özgürlükler konusunda çok da açılım içermeyen ve iktidarı seçilmiş siyasetçilere teslim etmeyen bu anayasa kısa süre içerisinde mutlakiyetçi çevrelerde rahatsızlık yaratmış ve Rusya ile yapılan savaş bahanesiyle rafa kaldırılmıştı."¹² Süresi kısa da olsa önemini yıllarca korumuş, kaldırılma tarihinden yeniden yürürlüğe konacağı 1908 yılına kadar bütün direniş ve ayaklanmalarda askıya alınan Kanun-i Esasi bayraktarlık görevini yüklenmiştir. Kanun-i Esasi'yi hiç görmemiş olan muhaliflerin dilinde bir efsane olarak dolaşacaktır.

3. 1908'e giden yolda da önümüze rejim karşıtı bir çok direniş, itaatsizlik ve isyanlarla karşılaşmaktayız. Hamid yönetiminin bu huzursuzluk, direniş ve isyanlara karşı tepkisi çok sert olmasına rağmen direniş havası ülke genelini sarmış

⁹ Daha fazla bilgi için; Murat Bebiroğlu, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Nizamnameleri, Ed. Cahit Külekçi. 2008, Vartan Artinian, Ermeni Anayasası'nın Doğuşu, Çev. Zülal Kılıç, Aras Y. 2004.

¹⁰ Arsen Yarman, Sunuş... s 44

¹¹ Arsen Yarman, Sunuş... s 72

¹² Aykut Kansu, 100.Yıldönümünde 1908 Devrimini Anlamaya Çalışmak, Toplumsal Tarih, Sy 175 , Temmuz 2008

bulunmaktadır. 1896-1897 Girit ve 1894-1896 Ermeni katliamları bu döneme denk gelir. “İmparatorluğun doğusunda yaşanan bu trajedinin izleri daha akıllardan silinmeden, 1903 yılının ağustos ayı başında bu defa da Rumeli’nde tarihe ‘ilinden Ayaklanması’ olarak geçen olaylar patlak verdi. Artık imparatorluktaki huzursuzluk had safhasına varmıştı. Mutlakiyetçi yönetimden duyulan bu aşırı rahatsızlık doğal olarak Abdülhamid’in şahsına duyulan nefrete dönüşmüş ve 21 Temmuz 1905 günü Yıldız Sarayı’ndaki Cuma Selamlık’ında şahsına karşı başarısız bir suikast teşebbüsü olmuştu. Belçikalı bir anarşistin yardımlarıyla suikastı planlayan Ermeni komitacılar padişahın arabasının geçeceği yere yerleştirdikleri zaman ayarlı bombayı patlatmışlar, ancak Abdülhamid’in Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile protokol dışı yaptığı görüşme nedeniyle¹³ planlanan zamandan geç kalması kendisini mutlak ölümden kıl payı kurtarmıştı.”¹⁴ 26 kişinin öldüğü olayda bomba selamlığı görmek isteyen bir yabancı gezgin gibi oraya gelmiş olan Jorris’in at arabasında gizliydi. Belçika hükümetinin girişimleriyle Jorris, Hamid tarafından bağışlanarak 500 altın ihsanla salıverildi. Hatta Hamid’in Avrupa’da onu hafiye olarak kullanmış olduğu da söylenmektedir.¹⁵

Bu yıllarda 1905 Rus Devrimi’nin dünyada etkisi de büyüktür. Lenin’in de söylediği gibi; “Dünya kapitalizmi ve 1905 Rus Devrimi Asya’yı kesinlikle uykusundan uyandırdılar. Ortaçağ durgunluğu içindeki yüzlerce milyon ezilen, horlanan insan, demokrasi için, en insanca hakları için savaşa ve yeni bir yaşama doğru uyandılar”¹⁶ 1905 Rus Devrimini takip eden yıllarda Anadolu bir dizi rejim karşıtı eylemlere sahne olur. Anadolu’daki hareketlerin 1905 Rus Devriminden etkilenmesini önlemek için bu hareketle ilgili katı bir sansür uygulandı: “Abdülhamit hükümeti, Rusya’daki devrimci solğun ülkelerine geçmesine ve Rusya’daki olaylarla ilgili açık, kesin haberlerin ülkelerinde duyulmasına engel olmak için tüm gücüyle çalıştı. Hudutlarda ve gümrüklerde güvenlik tedbirleri sıkılaştırıldı. Sayıları arttırılmış ispiyoncular, Rusya’dan gelen herkesi tek tek izliyorlardı. Rusya’dan gelen Müslüman öğrencilerin yüksek okullara alınmaları yasaklanıyordu. Gazetelerin Rusya, ile ilgili herhangi bir şey yazmaları son derece katı bir biçimde yasaklanmıştı.”¹⁷

Ancak Hamid, Rusya’da yetişen Türk milliyetçilerine kucak açarak Türkçülüğün filizlenmesine önayak olmuştur. Aslında Jön-Türklerin uyguladıkları Etnik arındırma aracı olarak Türkçülük, Hamid’in ümmet projesinin bir versiyonudur. Hamid’in ümmet projesi geliştirilmiştir. Sadece yeni versiyonda Araplar yer almamaktadır. Milliyetçiliğin içeride filizlenmesinde önayak olan en etkin figürlerden Hüseyinzade Ali¹⁸’nin Türk Milliyetçiliğinin şekillendirilmesinde ve Türk milliyetçilerinin yetişmesinde önemli rolü bulunmaktadır. Nemesis’in beyni Şahan Natalie, Hüseyinzade’nin Türk milliyetçiliğinin ve milliyetçilerinin yönlendirilmesindeki etkisini şu sözlerle ifade eder: “Siyasal Turancılığın kurucularından biri olan Salian doğumlu Hüseyinzade Ali Bey 1889’da İstanbul’a gitmişti ve 1905’e kadar altı yıl boyunca pan-islamizm temelinde Türkçülüğü inşa etmek için çalıştı. Aldığı yüksek eğitim, geniş entelektüel kapasitesi ve çeşitli Avrupa dillerini bilmesi sonucu, Askeri Tıp Akademisi’nde önce bir kürsü, sonra da sorumlu profesör unvanını almayı başardı.

¹³ Ahmet Bedevi Kuran, görüşmenin Keskinli Rıza adlı bir askeri okul öğrencisi ile yapıldığını kaydeder, Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Y,2000, s 275-276

¹⁴ Aykut Kansu, 100.Yıldönümünde 1908

¹⁵ Sina Akşin Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki, Gerçek Y. 1980,s 49

¹⁶ Aktaran.Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Türkçesi, Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Y. 1974, s 229

¹⁷ Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler,... s 230

¹⁸ Hüseyinzade aynı zamanda Jön-Türk döneminde birçok milliyetçi derneğin kurucusudur.

Bu dönemin siyasal fikirlerinin, insanların zihnindeki mücadelelerini ve şiddetini, Türk gençliğinin ruhunu etkilemeden geçmesi mümkün olmayan ateşli ve fırtınalı Ermeni devrimci hareketlerini. Hamit'in düşünce ve konuşma özgürlüğüne getirdiği kısıtlamaları ve yaşattığı mide krampları içerisinde Hüseyinzade Ali Bey'in üniversite öğrencileri arasında varlığını düşünecek olursak, onun çabalarının hepten boşa çıkmaması gerektiği fikrini kesin olarak oluşturmamız mümkün olur. Özellikle onun İstanbul'da öğretmenlik ve profesörlük yapması öncelikle havariliğini gizleyen sonra da görüşlerini hayata geçirecek kuşak olan entelektüel kuşağı yoğurma ve şekillendirme olanağı sağlayacak bir maskeden ibaretti Hüseyinzade; Azeri Tatarlarının ulusal eğilimlerine ne kadar erken aşına olursa olsun ilk ve temel rolü olarak siyasal inançlarını asıl hayata geçirecek olanın, bir hükümet olarak, gücü ve ordusu olan bir ülkenin çocukları olarak Anadolu Türkleri olduğunu çok iyi biliyordu..¹⁹ Hüseyinzade'ye, başka Tatar kökenliler de eşlik edeceklerdir, bunlar arasında Ağaoğlu Ahmet ve Akçoraoğlu Yusuf'u da önemli isimler olarak sayabiliriz.

Jön-Türkler iktidarlarını pekiştirecek önlemleri alırken önceki Hamid yönetiminde iki önemli ders çıkarmışlardır; "O dönemde iki temel şeyi öğrendiler, hem de çok iyi öğrendiler. Birincisi, Türk olmayan unsurlar her zaman, toprak parçası ele geçirmek amacıyla 'yabancıların müdahalesi' için bahane olmuştur ve olacaktır. İkincisi, sözüm ona dış müdahale korkulacak bir canı değildir. Bu, Hüseyinzade'nin İstanbul'dan edindiği yeni bir birikimdi ve bu birikimi o ve arkadaşları gelecekte, böyle kutsal bir ideolojiyi Türklerin beyinlerine kazıdıkları ve yeni nesilde Türk milliyetçiliği ruhunu uyandırdıkları zaman korkunç boyutlara ulaştıracaklardı."²⁰

Sultan 1905 Devriminden oldukça etkilenmiş ve korkmuştur. 1905 rüzgarının kendisini etkilemesinden son derece ürkmektedir. "Gerçi sultanın sansürü, Rusya'daki devrim kavgalarına değgin haberlerin Türkiye'ye girmemesi için elinden geleni yapıyordu ama, bu haberler yabancı basın aracılığıyla ülkeye giriyor ve Jöntürk yayınlarında da bu konuda yazılar çıkıyordu. Örneğin, Sofya'da 'Abdülhamit'in Keyfi Yönetiminin Foyasını Ortaya Çıkaran Gazete' ikinci 'serlevha'sıyla yayımlanan 'Feryad' gazetesi, 2 Kasım 1905 günlü sayısında, Rusya'daki devrim olaylarına değinerek, bunların sultanı müthiş bir şekilde ürküttüğünü, sultanın 'kendi halkının da bu örneği izleyeceğinden ve askerlerinin, silâhlarını kendisine çevireceğinden' korktuğunu yazıyordu."²¹

Hamid'in Rus Devriminden etkilenmemek için neredeyse sınırları kapatacaktır. Alınan önlemlerin Rusya'ya çalışmak için gidenlere pasaport verilmemesine değin uzanması sınır bölgelerdeki karışıklıkların kaynağı olacaktır. Erzurum'daki Rus Başkonsolosu Skrybin karışıklıkları şöyle duyurmaktadır; "Rus sınırına yakın illerdeki Müslümanlar arasında hükümetin, aldığı vergileri iyice artırmamasından doğan olaylar, hükümetin bu son günlerde, para kazanmak için Rusya'ya gitmek isteyenlere pasaport verilmesini yasaklaması üzerine iyice büyüdü. Alman bu önlem, bir kaç bin Müslümanı, tüm geçim olanaklarından yoksun bıraktı. İşçiler arasındaki bu dalgalanmalara, gene hükümetin politikasından hoşnut olmayan tüccarlar da karışmış bulunuyorlar. Bunlar, hareketi de ellerine geçirerek Erzurum'un yerlilerinden çok sayıda küçük burjuvanın da katıldığı 'Can-verir' adlı bir de tüccarlar örgütü kurdular"²²

Tüm önlemlere rağmen Osmanlı toprakları, 1905 sonrası oluşan devrimci yayınları ve Jön-Türk gazete ve dergileriyle tanışmasını engelleyemiyordu; "İttihat ve Terakki yayınları doğudan, Charpan adındaki bir Ermeni tarafından ülkeye sokuluyordu.

¹⁹ Şahan Natalie, Biz Ermeniler ve Türkler, Çev. Nihal Aktan, Peri Yayınları, 2008 s. 43

²⁰ Şahan Natalie, Biz Ermeniler ve Türkler... s 45

²¹ Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler,... s 230

²² Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler,... s 234

Charpan, Kars Posta İdaresi'nin müdürü olarak çalışıyor ve Rusya üzerinden kuryelik yapıyordu. Bu yolla dağıtılan yayınlar sadece İttihat ve Terakki'nin gazetesi değildi. 1905 Rus Devrimi zengin bir devrimci basın yaratmıştı. Taze Hayat, Terakki, Kafkasya'nın Sesi gibi Azeri ve Ermeni yayınlar Baku ve Tiflis'ten kaçak getiriliyordu.”²³

Bu dönemde Ermenilerin yayınladıkları gazeteler de rejimin korkulu rüyasıdır. Ermeni Soykırımına karşı bir savunma niteliğinde olan 1916 da yayınlanan bir resmi yayında Ermeni yayınlarını (o dönemde ittifak içinde olduklarını hatırlamadan) Jön-Türkler şu sözlerle tanımlıyorlardı; “AVRUPA'daki ‘Hınçak’ ve ‘Troşak’ ve AMERİKA'da intişâr eden diğer Ermenice gazeteler her gün ser-â-pâ hükûmet-i Osmâniyye ve mil-let-i İslâmiyye aleyhinde gayrı kaabili tasvir tezyîfât ile sütunlar dolduruyorlar,”²⁴

Ermeniler rejime karşı önemli direnişler sergilerler. İstanbul'da Kumkapı yürüyüşü, Sason, Zeytun gibi bölgelerde rejime karşı sert direnişleri bunlardan başlıcaları olarak sayılabilir. Ayrıca Ermeniler, Başkentte rejime karşı önemli ve sansasyonel bir eylem yaparlar, Osmanlı Bankası basılır“13/26 Ağustos 1896'da Ermeni Devrimci Federasyonu, Taşnak fırkasının ‘özgürlük savaşçıları’ndan oluşan seçilmiş bir grubun, İngiliz ve Fransızlarca kontrol edilen, fakat Osmanlı devletinin hazinesini etkileyen mali konularda bir tür tekel olarak çok sıkı korunan, imparatorluğun en önemli bankası Osmanlı Bankası'nda gerçekleştirdiği başarılı baskındır. Silahlı eylemin amacı soygun değil, Büyük Güçler'e Padişahı reformları hayata geçirmesi konusunda zorlamaları için baskı yapmaktır. Sonuç, İstanbul sokaklarında üç gün süren yaklaşık 6,000 Ermeni'nin kurban edildiği bir kıyım oldu. İhtilalcileri harekete geçiren faktörleri yorumlayan Büyükelçi Combon kısaca şöyle diyordu: ‘Çaresizliğe düşen bu insanlar, bir şeyler kazanmak için her şeyi göze almışlar’ (Ces gens reeduits au desespoir veulent jouer le tout pour le tout).”²⁵

Ermenilerin rejime karşı direnişleri ve 1896 Osmanlı Bankası baskını resmi yayında şöyle ifade edilir: “İSTANBUL'da Patrik İZMİRLİYAN her vesileden bil-istifâde Sarây-ı Hümâyûna ültimatom gönderiyor, vilâyâtta murahasalar, Rus, İngiliz, Fransız konsoloslarına tavassut ve müdâhale istirham-nâmeleri veriyorlardı. Aynı zamanda komitelerin ifsâdat-ı mütevâîyesi neticesi olarak ZEY-TUN (Zeitoun) ve SASUN (Sassoun)'lular kıyam ve civârların-daki İslâm halkı katl-i âmm ediyorlardı. Nihayet 1896 tarihinde hâricde tertîb ve İZMİRLİYAN'm tasdikine iktiran ederek tatbîk olunan «Banka Vak'ası» çıkıdı.Komiteciler düvel-i ecnebiyyenin müdâhalesini daha esaslı bir sûrette te'mîn için Osmanlı Bankası'nı basmağa ve burayı ber-havâ edeceklerini öne sürerek maksadlarına nail olmağa karâr vermişlerdi. Rus pasaportuyla AVRUPA'dan gelen birkaç komitecinin maiyyetinde yerli birtakım ser-kerdelerden, eclâf ve sebük-mağzândan mürekkeb eşhas bir gün ansızın silâh ve bombalarla bankaya girerek plânlarını tatbike yeltendiler. Hükümet bittabi' bunları dağıtarak sükûnu iade etti. Asıl müret-tibler ise Fransız ve Ruslar himayesiyle der-dest olunmaktan kurtarılarak FRANSA Sefareti Baştercümâm RUE (Rouet), RUSYA Sefareti Baştercümâm an-asıl Ermeni olan MAKŞİMOF (Maximof)'un refâkatiyle ve Fransız Sefâret'i mahiyetine me'mûr istimbot ile Mesajeri (Messageries Maritimes) Kum-panyası'mn JİROND (Gironde) vapuruna götürülerek ve her türlü ihtiyaçları tatmin ve te'mîn olunarak İSTANBUL'dan salimen uzaklaştırıldılar.”²⁶

²³ Cem Uzun, Kemalizm Sol Değil, Antikapitalist, 2004, s 32

²⁴ Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi, haz. Erdoğan Cengiz, Başbakanlık Basımevi, 1983, s 24

²⁵ Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırı Tarihi... s 83

²⁶ Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi, s 25

4. Osmanlı muhalefetine güçbirliği: 1902 tarihinden itibaren muhalefet güçlerinin işbirliği içinde bulunması da muhalif harekete derin bir ivme kazandırmıştır. “Erzurum ve Trabzon'daki iki hücre dışında tüm Doğu Anadolu'da kayda değer hücre yoktu. Jöntürkler Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde konumlarını ancak Ermeni devrimci partileriyle sağlam bir ilişki kurarlarsa güçlendirebilecek ve yerli Ermeni komiteleri aracılığıyla Doğu Anadolu'da Jöntürk yayınlarını dağıtabileceklerdi. Jöntürklerin Ermeni partilerinin desteğine ne denli önem verdiklerini anlayabilmek için, Erzurum'da bir İttihat ve Terakki hücresinin kurulmasının altındaki nedenlerden birinin, bu hücre aracılığıyla yerli Taşnak ve Hınçak komiteleriyle ilişki kurmak olduğunu kaydetmek yeterli olacaktır. Paris'teki merkez bu amaca ulaşılması için kaleme aldığı bir talimatta Erzurum'daki şubenin tüm olanakları kullanmasını talep ediyordu.”²⁷

Daha çok Rumeli'nde Askeri ve sivil bürokrasi içinde örgütlenen İttihat ve Terakki'nin diğer kentlerde örgütlülüğü yoktur. Ermeni Devrimci Federasyonu ile yapılan işbirliği İttihat ve Terakkinin taşrayla tanışmasını ve örgütlenmesini hızlandıracaktır. Bu süreçte “Taşnaklar, aynı zamanda Türk örgütlenmeleri de kurup Türkçe propaganda yaptılar.”²⁸

Muhallif halk hareketi 1905-1907 yılları arasında, Osmanlı coğrafyasının neredeyse her köşesinde yükselmektedir. “Batıda Midilli'den İzmir'e, Kuzeyde Trabzon'a, doğuda Erzurum ve Diyarbakır'a kadar bir dizi şehirde halk ayaklandı ve padişahın hükümeti tarafından dayatılan yeni vergileri ödemeyi reddetti. Halk, bu ayaklanmalar sırasında yalnızca bu yeni vergileri ödemeyi reddetmekle kalmadı. Hükümet her alanda kontrolünü kaybetti. İnsanlar her türlü baskıya karşı mücadele etmek üzere sokaklara dökülmüşlerdi. İsyanları bastırmak için orduya dahi güvenilemiyordu. Ayaklanma Erzurum İsyanı'yla en yüksek noktasına ulaştı. Şubat 1906'dan Kasım 1907'ye kadar Erzurum'da alternatif bir halk yönetimi iktidardaydı. ‘Can Veren’ Komitesi'nin liderliğini yaptığı bu alternatif hükümet, isyanların tümünde görülen önemli bir olguyu ortaya koyuyordu: Türk ve Ermenilerden oluşan ‘Can Veren’ Komitesi farklı etnik ve dini kimliklere sahip insanların tam anlamıyla birlik içinde hareketini temsil ediyordu. O zamanlar nüfusunun %20'den fazlasını oluşturan Hristiyan, Rum ve Ermeniler, Anadolu'nun her tarafında padişah yönetimine karşı Türklerle birlikte mücadele ettiler.”²⁹

Jön-Türklerle Ermenilerin ittifakı, Jön-Türklerin başarısına endekslidir, Jön-Türkler kendilerini güçlü hissettikleri anda işbirliğini akıllarına bile getirmemektedirler. İttihatçıların Erzurum'da örgütlenmesinde en büyük etken olan Ermeniler Meşrutiyet sonrasında hatırlanmamaktadırlar: “Meşrutiyet'in ilânı üzerine Erzurum'da 1 ve 2 numaralı İttihat ve Terakki kulüpleri açılmıştı. Bunlardan ikincisinin kurucusu olmak şerefini taşıdığım için büyük lîr sevinç duyuyordum. Enver Paşa'nın amcası Halil Bey (Paşa),, tayyareci Sâlim, meşhur Yakup Cemil, mücâhid ve konferansçı Ömer Naci ve Filibeli Hilmi Bey'ler oraya gelmişlerdi. Ermeni vatandaşlardan hiçbirisi kulübe kaydedilmemişti.”³⁰ Zaten bir Gayrimüslimin İttihat ve Terakkiye girebilmesi neredeyse imkansızdır. Gayrimüslimler bu konuda Jön-Türklerin engin hoşgörüsüne tabidirler. Genel Merkez Kızanlık'taki (Bulgaristan) bir üyesine şu koşulları bildirir: “Eğer Ermeninin biri gelir de, ‘Ben Osmanlıyım, Osmanizme bağlıyım, sizin programınız çerçevesinde osmanizme Hizmet etmeye hazırım’ derse, Müslümanlara ve Türklere özgü gönlüyücelik ve konukseverlik, bu Ermeninin vatandaş olarak

²⁷ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki, Çev. Ludmilla Denisenko, Mutlucan Şahan, Aras Y. 2005, s 22

²⁸ Cem Uzun, Kemalizm Sol Değil... s 34

²⁹ Cem Uzun, Yüzleşme zamanı "Kemalizm sol değil", Resmi tarih tartışmaları 1, Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite kitaplığı, 2005, s 11-12

³⁰ Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Sebil Y.1996, s 65

adlandırılmasını ve ona; 'Hoş geldiniz...'denilmesini gerektirir Örgütümüze gayri müslim Osmanlıların girebilmeleri, ancak bu koşulun yerine getirilmesiyle olabilir"³¹ Ermeni Devrimci Partilerine birlik önerileri, ilk olarak Jön-Türklerden geldi; "1906 yılında Ahmet Rıza, Bahaeddin Sakir ve Dr. Nazım Paris'te Hınçak Partisi yöneticileriyle buluştular. Jöntürklerin ilk kez bir Ermeni partisinin temsilcileriyle, var olan sorunları -Ermeni vilayetlerinin özerkliği sorunu da dahil olmak üzere- etraflı bir biçimde müzakere etmeyi kabul etmesi açısından bu görüşme çok önemli sayılmaktadır. Jön-türkler bu toplantıda çok daha yumuşak bir tutum izleyerek bir dizi sorun temelinde uzlaşmaya hazır olduklarını gösterdilerse de ortaya yeni çelişkiler çıktı."³²

İşbirliği öncesinde birlik önerileri Ermeni Devrimci Federasyonunun kongresinde tartışıldı ve karara bağlandı. "Jöntürkler Taşnaktsutyun ile bir anlaşmaya varma işinde çok daha başarı oldular. 1907 yılında Viyana'da yapılan Taşnaktsutyun IV. Kongresinde Jöntürklerle ilişkiler sorunu özel bir oturumda tartışılmıştı. Kongrede alınan karar gereğince parti komitelerine, 'Kanlı Padişah'ın rejimi ile mücadelelerinde Türk muhalif güçlerinin her anlamda desteklenmesi' görevini vermişti. Taşnaktsutyun, kongrede alınan bu karara paralel olarak tüm muhalif güçleri bir araya getirecek ikinci bir kongre girişiminde bulundu. Bu öneri Hınçakların ve diğer partilerin temsilcilerinin yanı sıra iki Jöntürk lideri Ahmet Rıza ve Prens Sabahaddin'e de götürülmüştü. Jöntürk liderlerinin yanıtı olumluydu. 27 Kasım 1907'de Ermeni vilayetlerinde ortak faaliyet göstermek üzere bir anlaşmaya varmış olan Veragazmyal Hınçak ile Devrimci Hınçak partileri yöneticileri Taşnaktsutyun'un bu teklifini geri çevirip bütün Ermeni siyasi partilerini bir araya getirecek bir kongre çağrısı yaptılar. Taşnaktsutyun, 'Ermeni partilerinin hepsi birleşse de ellerinden bir şey gelmez, çünkü karşılarında, umduklarından çok daha güçlü bir düşman var. Bu nedenle Jöntürklerle bir anlaşmaya varmayı başarmak ve hedefe onların aracılığıyla ulaşmak kaçınılmazdır,' yorumunu yaparak buna karşı çıktı. Yapmış oldukları anlaşmayla Devrimci Hınçak Partisi'ne bağlı olan Veragazmyal Hınçak Partisi de bu kongrede yer almayı reddetmişti. Armenagan Partisi ise öteden beri diğer halklarla işbirliği fikrine karşı bir tavır geliştirmişti."³³

İsyanlar güçlenirken Türk ve Ermenilerden oluşan ana muhalefet partilerinin çoğu 1907'nin sonunda Paris'te toplandı. Ortak kongrede, isyanın politik liderliği bir ileri adım daha atarak hedefi 'anayasal bir düzen' olarak belirledi. Abdülhamit tahttan indirilmeliydi. Bu yolda devrimci araçlar kullanılabilirdi. "Kongre Taşnaktsutyun'un girişimiyle 27-29 Aralık 1907'de Paris'te toplandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) temsilcilerinin yanı sıra, Taş-naktsutyun, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Armenya (Ermenistan) ve Hayrenik (Vatan) gazetelerinin yazışları, Mısır Cemiyet-i İsrailiyesi (resmi organı Lavra gazetesi), Hilafet gazetesi yazışları, Ahd-ı Osmani Komitesi (Mısır) temsilcileri katıldı. 'Solcu' Makedonsko Odrinska Devrimci örgütü (VMORO ya da MİDÖ) de, kongrede alınan kararları sonradan benimsedi. Osmanlı muhalif güçlerinin ilk kongresinde yaşananları göz önüne alan Taşnaktsutyun örgütlenme bürosu, katılımcılara gönderdiği davetiyelere 'Osmanlı devletinin bağımsızlığı ve bölünmezliği ilkesi herkes tarafından kabul edilmelidir' ibaresini koymuş ve kongrede Abdülhamit karşıtı bir cephe kurulmasına dair pratik sorunların tartışılacağını belirtmişti. Davetiyede kongrenin tartışma gündemi için üç sorun öne çıkarılıyordu:

1. Mevcut rejimin devrilmesi,

³¹ Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler,... s 286

³² Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki... s 23

³³ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian Aynı yerde

- 2.Meşrutî bir yönetimin kurulması,
- 3.Nihai amaca ulaşılmasında yardımcı olacak barışçıl ve devrimci yöntem arayışı.

Organizasyon komitesi, katılımcılardan bu maddeleri onayladıklarına dair bir kabul metni talep ediyordu”³⁴

Ancak, bu kongrede Osmanlı coğrafyasındaki muhaliflerin tümü temsil edilememiştir. Makedon, Rum, Arnavut, Arap örgütleri gibi ülke içindeki muhalif güçlerin çoğunluğu temsil edilmemişti. “Ermeni tarihçi Meri Koçar’ın da tespit ettiği gibi ‘1907 Paris Kongresi’nin, ancak Türk-Ermeni muhalif güçlerinin bir dayanışma kongresi olarak değerlendirilebileceğini söylemek bile biraz zorlama olur, çünkü kongreye ne Devrimci Hınçak ne Veragazmyal Hınçak Partileri katıldılar, Taşnaktsutyun ise Ermeni vilayetlerinde mutlak bir otorite ve iktidar sahibi olmadı’.”³⁵

Kongrenin son oturumunda alınan kararlarda geliştirilecek işbirliği çerçevesinde uygulanacak strateji ve yöntemler karara bağlanır. “II. Abdülhamit’in yürüttüğü ve ülkeyi felakete sürükleyen iç ve dış siyasetin ağır bir dille eleştirildiği ortak bir ‘Bildiri’ye imza atıldı. Bildiride, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren muhalif partilerin toplandığı 27-29 Aralık kongresinin, ‘istibdat rejiminin boyunduruğu altında ıstırap çeken ve Sultan II. Abdülhamit’in işlediği suçlar yüzünden tüm dünyanın gözünde çok kötü duruma düşen Osmanlı ülkesindeki halkların birliğine ulaşılacağı’ söyleniyordu. Bildiri, bütün halkları yönetime karşı ortak mücadeleye çağırıyordu: ‘Çünkü ancak şimdiki idareyi hemen değiştirmekle devletin başına gelen felaket ve parçalanmanın önüne geçilebilir. Bunun için,

- 1.Abdülhamit’in devrilmesi,
- 2.Yürürlükteki yönetim biçiminin kökten değiştirilmesi,
- 3.Meşrutî rejimin kurulması, gereklidir.

Öngörülenlerin tümünün gerçekleştirilmesi için tek koşul, bütün bu zorluklara yol açan baş suçlunun uzaklaştırılmasıdır.’

Bildiride hedefe ulaşılması için aşağıdaki eylemler öneriliyordu:

- 1.İktidara karşı silahlı direniş,
- 2.Silahsız direniş -genel grev, devlet memurları, jandarma gibi görevlilerin katılımıyla direnişler, vb.
- 3.Vergi ödemenin reddedilmesi,
- 4.Ordu içinde propaganda; askerlere halka ve devrime karşı çıkmamaları konusunda çağrıda bulunmak,
- 5.Genel ayaklanma
- 6.koşullarla ortaya çıkabilecek değişik mücadele yöntemlerinin benimsenmesi.”³⁶

Kongreden sonra genel ayaklanma için çalışmalar hızlandırıldı, genel ayaklanma koşullarına uyum için kadrolar oluşturulur. “Meşrutîyet’in tesisi için ortak mücadele konusundaki Bildiri’nin kabulünün ardından, 1908’in Ocak ayından itibaren toplu bir isyan hareketini başlatmak için hazırlıklara girildi. Özellikle Makedonya’daki Jöntürk örgütü kısa bir süre içinde çok büyüdü ve üyelerinin sayısı 15 000 kişiye ulaştı. Jöntürkler Rumeli’de bulunan Osmanlı ordusundaki subayları yanlarına çekmekle çok büyük bir başarı elde etmişlerdi. Şevket Süreyya Aydemir’in tanıklığına göre, 1908 başlarında III. Ordu’da en az 2000 subay İTC üyesiydi. Başka verilere göre de aynı ordunun 7000 subayından 5000’i İttihatçıydı. Taşnaktsutyun da 1907 Paris Kongresi

³⁴ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki... s 24

³⁵ . Meri Koçar, Artnyano 'turetskiye obşestveno-politiçeskiye otnoşeniya i Armyanskiy vopros, (Ermeni Türk Toplumsal Siyasi İlişkileri ve Ermeni Sorunu), Erivan, 1988, s. 124 -125 Aktaran Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki... s 25

³⁶ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki... s 25-26

kararlarının yaşama geçirilmesinde Jöntürklerden geri kalmıyordu. 1908'in Şubat ayı itibarıyla, Bulgaristan'da askeri eğitim görmüş Taşnaklar devrimci birlikler oluşturmak üzere Ermeni vilayetlerine gelmeye başlamışlardı. Taşnaktsutyun parti şubeleri aracılığıyla Jöntürk yayınlarının ülkeye gönderilmesi ve dağıtılması sağlanmıştı. Bu dönemde Devrimci Hınçak Partisi ile Prens Sabahaddin'in Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti arasında bir yakınlaşma gözlenir. Ancak dış etmenler, 1909 yılı için öngörülmüş olan genel isyan sürecini hızlandırmıştır.³⁷

Jön-Türkler Makedonya'daki gücüne güveniyorlardı ve bu güçlerinden cesaret alarak; "1908 Mayıs'ında İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışmalarını gizli olarak sürdürmekten vazgeçip, Makedonya'daki duruma hâkim ol makarnacıyla yapılan toplantıda, açığa çıkmayı düşünmeye başlamıştı. Selanik'te, Avrupa'nın Büyük Devletler'ine (Düvel-i Muazzama) Cemiyetin varlığını ve nüfuzunu açıklama kararı alındı. Büyük Devletler'e, Makedonya'daki karışıklığı ancak Cemiyet'in düzeltebileceği ve Avrupa'nın sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiği söylenecekti. İttihatçılar, bir manifesto hazırlayarak Büyük Devletlerin konsoloslarına gönderdiler. Büyük Devletler'den bir ses çıkmadı: Ne derece güçlü olduğunu bilmedikleri yasadışı gizli bir kuruluşun manifestosuna cevap vermeleri beklenemezdi zaten."³⁸

Reval görüşmeleri Jön-Türklerin ayaklanmasını hızlandıran dış etmenlerden biridir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu görüşme, Makedonya konusunda İngiliz-Rus işbirliğinin ve müdahalesinin başlangıcı olarak yorumlandı. Heyecanlı ve tedirgin bir hava esmeye başlamıştı;"³⁹

Jön-Türkler Rumelinde kayda değer bir örgütlülük ve desteğe sahiptirler. Makedonya'nın özel durumu da bu desteği güçlendirmiştir. Nitekim Jön Türk darbesinden 10 gün önce, Rumeli Genel Müfettişi Hilmi Paşa Abdülhamid'e çektiği telgrafta; 'Zatı şahanelerine şunu arzederim ki, bu taraflarda benden başka herkes İttihatçıdır.'⁴⁰

5. Manastır ayaklanması. ' Türk halkını, Abdülhamit'in zulüm idaresine karşı umumi bir isyana mecburiyet hasıl etti. Bütün millet arkasından gidecek ciddi bir hareketi bekliyordu' diyerek mahiyetindeki 3 Temmuz'da 200 asker ve bir o kadar sivil gönüllü ile birlikte ayaklanarak Temmuz isyanını başlatan Resneli Niyazi Bey, Reval görüşmelerinden sonra üç gece gözüne uyku girmedğini söyler. "İstibdat idaresinin zuhur ettiği buhran, gönüllerin hür yaşamaya olan arzusunu geliştiriyor ve halkın birbirine yaklaşıp kenetlenmesi gittikçe tahakkuk ediyordu. Bundan böyle bende de bir bekleme takati kalmamıştı. Bütün halkın gönüllerinde yer eden bu arzu ve fikrin tesiri altında kalmış, takadim elimden gitmişti. Yoktan bir ses, millet yolunda çalışmak isteyenlere ruhları titreten, yüksek manasıyla Namık Kemal'in: 'Fedakârın kalır eskârı daim kalbi millete' mısraını bu büyük şiirin ihtiva ettiği manayı hatırlatıyordu. Bütün bu elemelerin ruhumu sardığı bir sırada Reval mülakatı oluvermişti. Bu toplantıda Rusya ve İngiltere tarafından kararlaştırılan neticeyi düşünerek üç gün üç gece heyecanlar ve helecanlar içinde çırpındım. Ölümünden başka bir kurtuluş yolu göremiyordum. Nihayet kanlarla dolu gördüğüm ufuk, kararmış geleceğinde milletin selâmeti için karşımda bir ışık gibi beliriverdi. Evet arzularıma nail olma taraflarım kafamdan geçirmiştım. Kurtuluşu fedakârlıkta, ölümden buluyor, Reval mülakatının bütün Türklüğün gönlünde yarattığı karanlığı, ancak milletçe bir ölümü göze almak suretiyle nihayet bulacağını düşünerek,

³⁷ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki... s 26

³⁸ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, çev. NuranYavuz, Kaynak Y. 2004, s 16

³⁹ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, çev. NuranYavuz, Kaynak Y. 2004, s 17

⁴⁰ Fikret Başkaya, Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi, Ütöpya, 1999, s 247

tesirlerini her gördüğüm münevverin yüzünde okuyordum. Hepimiz ve Cemiyete (İttihat ve Terakki Cemiyeti) aza münevverler memleketimiz için verilen kötü kararı öğrenmişti. Hiç tenakuza düşmedik. Bir çete meydana getirmek fikrini kafamdan geçirmeye başladım. Bir taraftan da hazırlanıyordum. Akılsızca bir bekleme, çok kanlı hadiseler hazırlayabilirdi.”⁴¹

Niyazi Bey'i diğerleri de takip eder; Dağa çıkmakta, Niyazi'yi, Sadık Bey, Yüzbaşı Habip, Ziya, Fahri ve İbrahim Şakir gibi bir sürü küçük rütbeli subay izledi. Bunların arasında en önemlisi, Hilmi Paşa'nın kurmay heyetinden Binbaşı Enver adındaki gençti.⁴² Hareketin kahramanlarından biri olarak isim yapan Eyüp Sabri adlı subayın ise, Niyazi'ye Temmuz başlarında katıldığı söylenir. Aslında, Eyüp Sabri, 20 Temmuz günü, yani Meşrutiyet'in ilanından yalnızca üç gün önce dağa çıkmıştır.⁴³ Bu küçük çaptaki askeri başkaldırma olaylarının önemli yönü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir an önce harekete katılmasına yol açmasıdır. Bu başkaldırma olayları olmasa, dolayısıyla Padişah karşı harekete geçmeye zorlanmasa, Cemiyet, daha bir süre ayaklanmaya etkin olarak katılmayabilirdi.⁴²

Feroz Ahmad, Jön-Türklerin Reval'e bu kadar önem vermelerini “Reval görüşmelerini, hükümeti devirmeyi ve Büyük Devletler'den önce davranıp Makedonya'da bir ıslahat hareketine girişmeyi gerekli kılan nedenlerden biri olarak gösterebiliriz. Bu olay, Abdülhamit'in gittikçe artan baskısına zaten karşı olan meşrutiyet taraftarlarını, bir an önce harekete geçmeye zorluyordu.”⁴³ Demektedir

Niyazi Beyi izleyenlerden Grenebeli Bekir Fikri'nin sözleri olacakların bir anlamda hebercisidir. Yüzbaşı Bekir Fikri şu sözlerinin altını çizer: “. Askerlik ile siyasetin (Büyük Kumandanlar için bu iki kuvvet ayrılamaz.) birbirinin ayrılmaz parçası olmasına göre bu iki kuvvet milletlerin hayatlarında vücut ile ruh gibidir. Devletler ilk devirlerde, orta çağlar ve son yüzyıllar müstesna olmak üzere, son zamanın birkaç senelerinde siyaseti ruh ve askerliği tek vücut sayan bir kural işleyegelmişlerdir. Son zamanda ise bilim ve marifet ayrıntısız denecek şekilde dünyaya yayılınca aldatmacadan ibaret siyaset önemliliğini kaybetmiş, askerlik, ruh, siyaset ise tek vücut haline konarak yine aynı kuralla bir inkılâp olmuştur. Bundan böyle en akıllı diplomat arkasında en kuvvetli ordu bulunduran adam olacaktır. Bu böyle olunca, Türk siyasetinin ne gibi olaylar içinde yönetildiğini anlayarak askerlik ruhunu ona göre düzenlemek asker düşünürler için bir görevdir. Türk Devletinin siyaseti, bayrağının dalgalandığı bölgede değil, dünyanın her tarafına yayılan İslâmın serpildiği ufuklarda dolaşır. Bu halde bu siyasetin arkasında duracak ordu, ruhunu, karşısındaki düşman kuvvetlerinin çokluğuna değil, kutsal gayesinin yüksekliğine uydurarak besleyecektir. Yalnız Türk olanlar daha özgü sahibi olabilirler!”⁴⁴

İmparatorluğu kurtarmaya soyunan Jön-Türkler muhalefette iken dahi askeri vaziyetin zaafa uğramasından son derece tedirgin olurlar. İttihad ve Terakki'nin 1908 öncesinde çeşitli örgütlerle muhalefetin işbirliğine yönelik giriştiği “müzakere ve pazarlıklarda bu karakteri oldukça belirgin bir biçimde ortaya konulmuştu. Meselâ, Daşnaktsutyun ile girişilen müzakerelerde bu örgütün yapılacak ortak eylemlerden birisi olarak teklif ettiği “halkı askere gitmemeye teşvik” teklifine İttihad ve Terakki murahhasları, ülkenin dört bir yandan düşmanlarla çevrili olduğu bir dönemde ordunun her zamankinden kuvvetli olması gerektiği cevabını ver[i]r.”⁴⁵

⁴¹ Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı, Haz. Nurer Uğurlu, ÖrgünY. 2003, s 200-2001

⁴² Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, çev. NuranYavuz, Kaynak Y. 2004, s 22

⁴³ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914... s 17

⁴⁴ Balkanlarda Kuvve-i Seyyare Kumandanı Yüzbaşı Bekir Fikri, Yay. Hz. Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı, Belge(Dün-Bugün_Yarın) 1985, s 7

⁴⁵ M. Şükrü Hanioglu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Y. 2006, s 258

Bekir Fikri'nin düşünceleri hayata geçecek İttihat ve Terakki, milleti askerileştirecek organizasyonlara gireceği gibi, bugün hala baş etmeye çalıştığımız siyaseti askerin vesayetine sokma geleneği kalıcılaştıracaktır.

Zaten Jön-Türklerin "Asla özgürlük diye bir sorunları yoktu. Aslında, çoğu Padişahın memuru bu adamların özgürlük diye bir sorunu olamazdı. Onlar zihinsel dağarcıklarında bir 'yama' gibi duran kimi sözcük ve kavramlar dikkate alınmazsa, konumları i-itibariyle ve nesnel olarak, özgürlükleri engelleyen taraftaydılar. Özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları sıkça kullandıklarına bakarak, bu insanları birer 'özgürlük savaşı' saymak, olaylara egemen sınıfın, dolayısıyla devletin tarafından bakanların bir kuruntusudur. Bunlar söyleme rağmen, ellerine ilk fırsat geçtiğinde müthiş birer özgürlük düşmanı olduklarını göstereceklerdi. Türkiye'de, söylemle gerçek(retorikle realite) arasında ayırım yapabilme basireti bir türlü ortaya konamadığı için, Jön Türkler ve daha sonra onların doğrudan devamı olan Cumhuriyet bürokrasinin (egemen sınıfının densin) adamları, sanki birer özgürlük misyoneriymiş gibi bir izlenim yaratılmıştır."⁴⁶Talat'ın savunma mahiyetindeki hatıralarında aşağıdaki sözleri sadece retorikten ibarettir. Jön-Türklerin başından itibaren gizli ajandalarındaki toplumun homojenliğinin amaçlanması, özgürlüğü ve eşitliği doğal olarak içermez. "Jön Türk hareketi memlekete müsavat, hürriyet ve adalet getirmek emelile ortaya atılmıştı. Bu prensibi temin maksadile Jön Türkler, Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vesaire gibi yurddaki bütün milletleri birleştirmeyi bu suretle de sevgili vatanın selâmet ve terakkisi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı. Fakat ihtilâli takip eden hâdiseler maalesef bambaşka bir çehre gösterdi."⁴⁷

Makedonya'daki olayların önlenmesi ve ayaklananların tedibi için Makedonya'ya birlikler gönderilir. Birliklerin başında da Hamid'in en güvendiği paşalar vardır. Ancak olaylar Hamid'in istediği gibi gelişmez Hamid'in Makedonya'ya gönderdiği en güvendiği adamı olan Şemsi Paşa'nın ittihatçılar tarafından öldürülür. "Şemsi Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belki de çaresizlik içinde attığı, tehlikeli bir adımdı. Bir Saray hafiyesinin öldürülmesiyle Osmanlı ordusu paşalarından birinin öldürülmesi başka başka şeylerdi."⁴⁸ Makedonya'ya yollanan Komutanlar başarı sağlayamaz askerlerde komutanlarına itaat etmezler. "Niyazi'nin üzerine yolladığı Tatar Osman Paşa'nın da bizzat Niyazi Bey tarafından dağa kaldırıldı. Abdülhamid'in işin 'ciddiyetini' anlamasına vesile oldu. Artık ayaklanmanın 'üç-beş den-sizin' eseri olmadığı ortadaydı."⁴⁹

Petrosyan, Makedonyanın özel durumuna dikkat çekerek ayaklanmadaki başarının tarihsel koşullara denk geldiğine işaret eder:"Ayaklanmacı Jöntürk subaylarıyla, Makedonya'nın Türk olmayan halklarının güçbirliği etmeleri, meşrutiyetin ilânıyla sonuçlanacak olan olayların, hızlı ve hemen hemen hiç kansız gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu. İstanbul'daki Rus büyükelçisi hareketin eleştirisini yaparken şöyle diyordu: 'Gerek Müslüman, gerekse Hristiyan halkın birlikte bir hareketi olmasına rağmen, olaylar bir düzenlilik içinde ve şimdilik sakin olarak gelişmektedir' İç savaşlardan ve sultan yönetiminin ezgisinden bitkin bir hale gelmiş olan Makedonya halkları, yabancı öğreticiler ve danışmanların ülkelerinde faaliyet gösterdikleri 3-4 yıl süresinde; dışarıdan etkili, sonuç verici bir yardım gelebileceği umudunu da yitirdikten sonra sultana karşı ayaklanmış olan Jöntürklerin çağrı ve eylemlerinde, sosyal ve ulusal baskılardan, boyunduruktan, ezgiden kurtuluşun yolunu gördüler. Bu noktada, Jöntürkler'in, Türk olmayan Makedonya halklarının ulusal kurtuluş hareketiyle birleşmeleri, belirli tarihsel

⁴⁶ Fikret Başkaya, Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi, Ütopya, 1999, s 247

⁴⁷ Talat Paşa'nın Hatıraları, Neşreden Ekrem Bolayır. Güven M. 1946, s 14

⁴⁸ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914... s 23

⁴⁹ Fikret Başkaya, Yediyüz, ... 252

koşullara denk düşmüş ya da, başka bir deyişle, bu birleşmeyi, ortaya çıkan uygun tarihsel ortam ve koşullar olanaklı yapmıştı”⁵⁰

O günlerin tanığı olan ve Jön-Türkleri ilk olarak sistemli eleştiren gazeteci Mevlanzade Rifat, olayları şöyle resmeder: “Bu hadiseler mübalağa ile İstanbul’a aks edince padişah ve saray ricali şaşırılmış, hiçbir tedbir alamamışlardı. Bu aralık “Firuz Bey”de bazı Arnavutlar’a Kanun-u Esasi’nin hemen ilan ettirilmesini mutezamın saraya telgraflar dahi göndertmeye başlamıştı. Siroz Mutasarrıfı Reşid Paşa dahi: Hemen meşrutiyet idare ilan edilmeyecek olursa, ordunun ve Rumeli halkının veliahdı Reşad Efendi namına bey’at edeceklerini yazmıştı. Velhasıl bu, ve buna benzer nümayişler, propagandalar Sultan Abdulhamit’i, ve dalkavukluktan başka bir meziyetleri olmayan saray ricalini endişeye düşürmüş ve nihayet akıl ve feraseti, kiyaset ve tedbiri ile tanınmış olan ve o aralık menkub bulunan “Şapur Celebi” denmekle maruf olan Küçük Said Paşa, saraya davet edilerek rey ve mütalaasına müracaat olunmuştu. Said Paşa: Meclis-i Mebusan’ın küşadından ve aff-ı umumi ilanından başka bir çare ve tedbir olmadığını, Beyan etmekle, derhal sadrazam bulunan Arnavut Ferid Paşa azl edilerek yerine Küçük Said Paşa getirilip, Meclis-i Mebusanın içtimaa davet edileceğine dair olan beyanname 1324 sene-i maliyesi Temmuz’unun üçüncü gününe müsadif 1808 sene-i miladiyesi Temmuz’unun yirmi üçüncü günü ilan edilmişti.”⁵¹

6. 23 Temmuz 1908: Olayların neticesinde Sultan II. Abdülhamid 23 Temmuz 1908’de şu bildiriyle Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe konduğunu ilan ediyordu: ‘Anayasanın ilanı benim zamanımda olmuştur; kurucusu benim. Bir müddet görülen lüzum üzerine yürürlükten durdurulmuştu. Nazırlar Kuruluna gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilan için tutanağın yazılmasını istediğimi bildiriniz’.⁵²

Hamid’in bu kadar kolay teslim olacağını kimsenin beklemediği gibi JönTürkler de de beklemiyordu. İttihatçı yönetici Hüseyin Cahit (Yalçın) 24 Temmuz İstanbulu’nu şöyle resmeder. Kanun-i Esasi ilan edilmiş yıllardır bu iş için çalışmışlardır. Son derece şaşkın ve sevinçlidirler; “Zühtü ile, 'şöyle bir çevreye bakalım' diye biraz dolaşmak istedik. Eminönü’ne geldik, Köprü’yü geçtik. İstanbul' un her günkü yaşamı hiç bir yanda günlük görünümünü değiştirmemişti. Herkes sessiz, işine gücüne gidiyordu. Abdullah Zühtü ile boyuna 'ne yapacağız?' deyip duruyorduk. Bunun böyle olmaması gerekeceğini duyuyorduk; ama başka türlü olması için ne yapılabildi? Cuma olmasaydı, okulu tatil edip beş-altı yüz çocuğu düzenli bir sırayla sokağa dökerek Anayasa ve Meşrutiyet için bir gösteri hazırlamak belki İstanbul havasına biraz can verebilirdi. Ama bugün buna bile olanak yoktu. Vakit öğleyi bulmuştu. Sonunda aklımıza bir şey geldi. Asker selâmlık töreninden dönerken, halk Yenıcamı merdivenlerine birikir ve askeri seyrederdi. Bu halkın arasına karışıp bağırarak ve halkı da birlikte bağıştırmak bir gösteri görünüşü kazanabilirdi. Ama halkı, kalabalığı nasıl bağıştırmak? ‘Yaşasın özgürlük! Yaşasın Meşrutiyet! Yaşasın Anayasa!’ diye çıkacak bir sese çevredekilerin de katılması çok şüpheliydi... Şu halde halkı bağıştırmak ve bir noktada toplayabilmek için yalnız bir olanak ve yol vardı. ‘Padişahım çok yaşa!’ diye haykırmak. Bir alışkanlığın güdüsüyle kalabalığın buna katılması olasılık içindeydi. Bu bağırış hiç olmazsa halkın bir hoşnutluğunu anlatırdı. İstanbul’un bir şey duymuş olduğunu gösterirdi... Bando işitildi, atlılar yaklaştı. Yenıcamı avlusuna saptılar. Merdivenlerin önünden geçerken işsiz güçsüz, ilgisiz ve habersiz seyirci yığınının arasından bir ses yükseldi:

⁵⁰ Y. A. Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler,... s 311

⁵¹ Mevlanzade Rifat, Türkiye İnkılabının İçyüzü, Mevlanzade’nin bu eseri tam metin olarak yakında Belge Uluslararası Yayıncılık tarafından yayınlanacaktır.

⁵² Fikret Başkaya, Yediyüz, ... 252

— Padişahım çok yaşa!

Bunun bir yankısıymış gibi biraz öteden ikinci bir ses:

-Padişahım çok yaşa! Ve -oh, çok şükür! — arkadan, hep birden bir bağıriş:

— Padişahım çok yaşa!

İşte İstanbul'un Meşrutiyeti alkışlaması (karşılaması!)

... Şimdi başka yanları da düşünmeliydi. Her şeyden önce bir şenlik, bir bayram havası yaratmak gerekiyordu. Bunun için matbaaya bir bayrak asmayı uygun gördük. İkdâm gazetesine Türk bayrağı çekildi. Karabet de dükkânına bayrak astı... Yalnız Babiâli caddesinin donanması yetmezdi. İstanbul'un her yanı uyanmalı, özgürlüğü alkışlamayıydı. Bunun için Ahmet Cevdet Bey, İkdâm matbaasında haber toplayıcı olarak çalışan ve Acem Hüseyin denilen bir genci Şehzadebaşı tarafına gönderdi. Bu, oradaki çaycı dükkânlarına uğrayacak, özgürlük ve meşrutiyet geldiğinden söz ederek onları bayrak çekmeye çağırarak, özendirecekti. Hüseyin, Şehzadebaşı taraflarını dolaştıktan sonra, akşama doğ-mı matbaaya döndü. Yenicami merdivenlerindeki o uyuşuk gösteri haberi Şehzadebaşı'na gidinceye kadar inanılır, önemli bir varlık almıştı. Gene de herkes kararsızlık, kaygı ve korku içindeydi. Hüseyin'in, çok yerde, sözlerini dinlemek bile istememişlerdi. Üstelik bazıları:

- Bizi kışkırtır da sonra gider jurnal eder misin? diye kendisini kovmuşlardı... Babiâli caddesine asılan bayraklar, polisin gözünden kaçmadı. Bir komiser gelerek Cevdet Bey'den matbaanın niçin donandığını sordu. Cevdet Bey cevap verdi:

— Meşrutiyet ve Anayasa duyuruldu da onun için!...

Zafer kazandıktan sonra bayrak asmıyorduk. Bayrak asmakla zafer kazanıyorduk! [bugünde bayrak aynı işlevi görmekte]⁵³

Takibeden günlerde büyük bir yönetim boşluğu doğar. Padişah'ın birdenbire direnmekten vazgeçip teslim olmaya karar vermesi, gerek ülkeyi, gerekse bürokrat kadroyu büyük bir kargaşalığa düşürür Hükümetin morali bozulmuş, bürokratik mekanizma hemen hemen tümüyle çalışamaz hale gelmiştir. "İstanbul; sahipsiz, boş bir dağ başı durumunda gibiydi. Hükümeti temsil eden makamlar ortadan kaybolmuştu... Kolluk kuvvetleri yoktu, hükümet susuyordu. Hala bir hükümet, padişah var mıydı? Belli değil."⁵⁴

Nüfuz ve güçlerinin sınırını kestiremeyen kabine üyeleri, bütün inisiyatiflerini kaybetmişlerdir; "İşte o günden itibaren İstanbul'da bulunan Selanik avdetiler kitlesi, Türk ve İslam ziyî ve kıyafetiyle faaliyete başlayıp nümâyişler tertib, sokaklarda nutuklar irad, müheyyic beyannameler neşr ederek ortalığı velveleye vermişlerdi. Halk; ve bilhassa saray halkı böyle şeylere alışık olmadıklarından bütün bütün şaşırıp sözü ayağa düşürmüş, cemiyet namına türeyen bir çok eşhas, hükümete müdahaleye, ve saray ricalini sövmeye başlamışlardı. Velhasıl meşrutiyet nikabı altında umur-u devlet rezil şahıslar heyetinin eline geçmiş, kanun yerine İttihad ve Terakki cemiyetinin tasallut ve tahakkümü kaim olmuş, sarayın tahakküm ve tasallutuna rahmet okutmuştur. Sarayın casusları, hafiyeleri cemiyete intisab ederek birer kahraman-ı hürriyet kesilmiş, hasıl olan anarşiyi takviye eylemişlerdi!..."⁵⁵Sadece Makedonya ve Başkentte değil taşrada da yönetim felce uğramıştır. "Trabzonlular, valilerine işten el.çektirilmesini, aksi halde onu zorla makamından indireceklerini söylüyorlardı. Halkın isteğini reddettiğinde çıkacak olaylardan çekinen Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, valinin işine son verdi. Konya ve Bursa'da, Abdülhamit'in hafiyeleri hap-

⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Yazılar, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Y. Haz. Rauf Mutluay, 1976, s 7-8

⁵⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Yazılar... s 15

⁵⁵ Mevlanzade Rifat, Türkiye İnkılabının İçyüzü,

sedilmekte, kovulmakta; rüşvetçi, yetersiz memurların listeleri valilere sunulmakta, işten atılmaları istenmekteydi.”⁵⁶

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti için beklenmedik bir başarıdır. “Sonradan öğrendiğime göre Selanik'teki dernek, Abdülhamid'in Anayasayı uygulayacağı üzerine Selânik'e çektiği telgrafın bir hile olmasından şüphelenmişti. Çünkü Selanik'te 23 temmuzda (10 temmuz 1324) Meşrutiyet bayramı yapıldığı halde o gün İstanbul derin bir sessizlik içinde kalmış, ancak ertesi günü iki üç satırlık, bilinen bildiri gazetelerde yayımlanmıştı. Onun için Edirne'den İstanbul yönüne doğru olan yerlerde Meşrutiyetin adının bile anılmadığını haber alan dernek, sorunu araştırmak için İstanbul'a Rahmi Beyi yollamıştı. Sessizce İstanbul'a gelmiş olan Rahmi Bey, açık Servetifünun kapısından içeri dalmış, kalabalığa karışmış ve orada Meşrutiyet kuruculuğu süsü takman, bağırıp çağırışan düzmece elebaşları görünce şaşkınlığa düşmüştü. Oradaki gözlemi sonucunda gazetelere dernek adına bildiride bulundu ve İstanbul'da kimsenin dernek adına söz söylemek ve hareket etmek yetkisini taşımadığını halka duyurdu. Oysa İstanbul'da da Terakki ve İttihat Cemiyeti adına söz söyleyen bir dernek şubesi vardı.”⁵⁷ Şube vardır fakat etkisizdir Jön-Türkler etkiyi azamileştirmek için önemli şahsiyetlerinden birini İstanbul'a göndermişlerdir.

Paris'te de durum farklı değildir. Jön-Türklerin Paris kanadı da olanlara inanamaz. “Meşrutiyetin ilanı sırasında Avrupa'daki 'Jön Türk'ler her şeyden gafil ve kongre düzenlemekle meşgul ve Rumeli'de gerçekleşen ayaklanma harekâtından habersiz bulunuyorlardı. Hatta Meşrutiyetin ilan edileceğine ihtimal veremeyen Paris'teki 'Jön Türk'ler askeri isyanın kaplam derecesi hakkında birbirlerinden bilgi edinmek hevesine düşmüşler ve ilk zamanlar ilgi göstermeye bile cesaret edememişlerdir. Nitekim, Ahmed Rıza Bey hiçbir iddia öne sürmeden alelaide bir yolcu gibi, Prens Sabahaddin Bey'den çok sonra, İstanbul'a gelmiş ve Bakırköy'de trenden inmiştir.”⁵⁸

Oluşan boşluğu Jön-Türkler dolduracaktır. Ya da başka türlü söylersek bu iktidar boşluğunda, iktidar Jön-Türklerin avucuna düşmüştür. Çünkü en güçlü örgüte -Cihet-i Askeriyeye- İttihat ve Terakki egemendir. Yeterli otorite ve saygınlığa sahip biricik unsur, İttihat ve Terakkidir. Selanik'ten gelecek ekip başkentte herkese tek tek biat yemini ettirecektir. Herkes Jön-Türk otoritesine boyun eğecektir.

Ancak Jön-Türk kadroları, iktidarı almakla birlikte sorunların üstesinden gelecek biliçten yoksundurlar. Zaten böyle bir bilinçleri de olması imkansızdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, sorunlara iktidar açısından bakmaları sorunların üstesinden gelmede en önemli handikaplarıdır. İktidarı muhafaza noktasından bakış Jön-Türkleri süreç içerisinde daha çok hırçınlaştıracak, nihayet dünyanın gözü önünde, iktidarı devraldıkları istibdat rejiminden kat be kat üstün baskı ve kısımlara girişeceklerdir. “Jön Türkler'in çoğunluğunu, toplumsal bir değişiklik yapmak istemeyen tutucu bir kitle meydana getirmekteydi. 1908 hükümet darbesi, devrimci bir hareket olarak nitelenemez; çünkü değildi. Amaç, otuz iki yıl önce kabul ettirilmiş olan bir Anayasayı geri getirmek ve bu yoldan devleti kurtarmaktı... İttihat ve Terakki, 19. yüzyıl ıslahat hareketlerinin ve özellikle Genç Osmanlılar'ın çizgisinin bir uzantısıdır. İttihatçılar da Genç Osmanlılar gibi yalnızca İmparatorluğun nasıl kurtarılacağı sorunuyla ilgilenmişlerdir... Jön Türkler, İmparatorluğu meydana getiren çeşitli unsurların şikâyetlerinin kötü idare, baskı ve özgürlük olmamasından ileri geldiğini düşünüyorlar, bu hoşnutsuzluğun nedenleri, Anayasa ve parlamenter rejimle ortadan kaldırılınca Türk milletinin kurtulacağını sanıyorlardı. Bu, toy, saf olarak nitelenecek bir mantıktı. Hayatlarında bir kere olsun bir meclis nasıl toplanır, neler tartışır görmemişlerdi. Ama Anayasaya ve Meclis'e, bir muskaya inanır gibi,

⁵⁶ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914... s 31

⁵⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Yazılar... s 17

⁵⁸ Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Y. 200, s 315

gizliden gizliye inanıyorlardı.”⁵⁹ Feroz Ahmad Jön-Türklerin iktidara el koymasını darbe olarak nitelerken-ki darbedir-, Jön-Türklerin düşüncesinin naifliğine vurgu yaparak onları masum göstermeye çalışır, halbuki Jön-Türkler masum değildirler. İktidara el koyarken gizli ajandaları vardır. Bu ajandayı adım adım uygulayarak imparatorluğu Türklerden müteşekkil homojen bir yapıya kavuşturmaya zorlarken yüzyılın en büyük kıyımlarını gerçekleştireceklerdir.

Bu homojenleştirme sürecini tamamlamak ardılları, ikinci sınıf İttihatçılar olan Kemalistlere, yani ikinci Jön-Türk iktidarına nasip olacaktır. Birinci Jön-Türk iktidarında Ermeniler soykırıma uğratılırken, İkinci Jön-Türk iktidarında 1 milyon Helen kökenli vatandaş mübadele adı altında ülkeden kovulacaktır. Kemalistler İttihatçı öncülerinin gizli gündemini uygulamaya devam ettirmişlerdir. Başlangıçta 1 milyon Helen kökenli vatandaşlarından bu kadar kolay kurtulacağını ummayan Kemalistler önce Helenleri bölmek için erken dönemde Tük-Ortodoks kilisesinin kurulması kararı aldılar.⁶⁰ Herhalde ‘milli’ bir görev için Hristiyan ‘kilise’sini ilk kez bakanlar kurulu kararı ile kurmak Kemalistlere nasip olmuştur. Bu ‘milli kilise’nin kurucusu Papa! Eftim Erenenol da 12.2.1946 tarihinde Bakanlar kuruluna oğlu Turgut’un askerlikten muaf tutulmasını isteyen başvurusunda, ‘kilise’sini tarif ederken, ‘kilise’nin milli vasfının altını çizerek. Sözüne: “Asla dinsel değil, yalnız ulusal ideal ile kurulan kilisemiz”⁶¹ diye söze başlamaktadır. Ancak ‘Milli kilise’ milli görevden kaçmaktadır. Bu ‘kilise’nin bu gün Ergenekon çeteleriyle birlikte anılması anlamlıdır. Lozan’da mübadele adı altında Helen kökenli vatandaşların kovulma fırsatı çıktığında ise; 22.7.1923 tarih ve 2615 sayılı kararla ‘Barış yapıp normal hale dönünceye kadar Müslüman olmayanların din değiştirmek için yaptıkları müracaatların kabul edilmemesi’⁶² kararı alınacaktır. Bu karar kurdurulan ‘kilise’nin başarısızlığı ve hiçbir kaçak olmadan Gayrimüslimlerin kovulmasının amaçlandığına işaret eder.

Aslında 1907 yılındaki birlik kongresinde Jön-Türklerin iktidarlarında bir toplumsal değişiklik yapmayacaklarına dair niyeti Ahmet Rıza Bey tarafından açığa vurulmuştur ancak kongrenin Ermeni kanadının tepkisi nedeniyle niyet soğumaya terk edilmiştir. kongrede celse açıldıktan sonra hazırlayıcı komite tarafından hazırlanan gündem görüşülürken hiç beklenmeyen ve lüzumu anlaşılamayan bir anda Ahmet Rıza Bey söz alarak, hilafet ve saltanat haklarının kongre tarafından kabul edildiğinin hemen ilanını istemiştir. Kongrenin Ermeni kanadı tepki göstererek: “Biz burada saltanat ve hilafetin hakkını korumak için değil, mazlum Osmanlıların gasp edilmiş haklarını geri almak, amacıyla toplandık. Padişahın kendisini koruyacak parası, askeri ve hafiyeleri vardır. Dolayısıyla bir ihtilal kongresinde hükümdar hukukundan bahsetmek, 'ihtilal' kelimesinin içerdiği anlamı ve ruhu anlamamak demektir. Burada boşu boşuna tartışmakla veya ara sıra gazete çıkarmakla amaca ulaşamaz. Boş yere milleti ve kendimizi aldatmayalım. Bu sözler Ahmed Rıza Bey’in düşüncelerine uygun gelmediğinden hemen başkanlıktan istifa ederek kürsüden ayrılmıştır.”⁶³ Ahmet Rıza’nın önergesi Jön-Türklerin niyetinin göstergesi olarak okumakta sakınca yoktur. Jön-Türklerin toplumu dönüştürmek gibi, devrim gibi bir niyetleri yoktur. Zaten bilinçleri gereği olamazdı da.

Ancak Jön-Türklerin önlerindeki en büyük engel iktidarı almak için yürüttükleri muhalefet sırasındaki ‘özgürlük, eşitlik, kardeşlik,adalet’ söylemleridir: “İktidarı kontrol altına almayı amaçlayan, böylece devleti, dolayısıyla kendi çıkarlarını kurtarıp kollayacaklarına inanan ‘dik kafalı, inatçı’ İttihatçılar, özünde ‘toplumsal değişiklik yapmak hevesinde olmayan tutuculardır’; iktidara yürürken geliştirdikleri söylemler

⁵⁹ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914... s 33

⁶⁰ Türk-Ortodoks Kilisesi 1.5.1921 tarih ve 825m/94-26 sayılı kararla –milli görev için-İcra Vekilleri Heyetince kuruldu BCA 030.18.1.1/3.18.14

⁶¹ BCA 030.10.0.0/109.732.29

⁶² BCA 030.18.1.1/7.25.17

⁶³ Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Y. 200, s 289

ise, gerçekte amaçlarını meşrulaştırmak üzere kullandıkları birer araç... Nitekim ilk fırsatta bu kavramların altını doldurmak yerine, kavramların kendilerine bile ne denli düşman olduklarını açığa vurdular.”⁶⁴

Verilen bu sözler Jön-Türklerin ayak bağıdır. “Aslında söz konusu örgütün teorik-ideolojik dayanakları kendinden öncekilerden farklı değildi. Onlar da dünyada olup bitenleri ve olup bitenlerin gerçek nedenlerini anlamaktan acizdiler. Bir kere, geleneksel ideolojiden kopmuş değillerdi; dolayısıyla taşıdıkları bilinç, melez bir bilinçti. Batı üstünlüğünü, bazı kanunlar, parlamento, kimi haklardan vb. ibaret sayıyorlardı. Dolayısıyla orada olanlar kendi ülkelerine ithal edilir, Kanun-i Esasi geri gelir, mutlakiyet rejimi yıkılır, yeni bazı kanunlar yapılırsa vb. sorunların çözüleceğini sanıyorlardı. Kafalarındaki temel sorun da bu devlet nasıl kurtulurdu ibaretti. Muhallif oldukları Padişahla aralarındaki fark, devlet nasıl kurtulur sorusuna verilecek cevapta düşümleniyordu. ‘Genç Türkler, meşrutiyete müstenit Osmanlılığı, II. Abdülhamid ise istibdada dayanan İslamcılığı savunurken, aynı maksadı, yani İmparatorluğun bütünlüğünü kollamakta idiler’. Bu soruya verdikleri cevaplar bütününde sıkça kullandıkları kavramlar da ‘Osmanlı Milleti’ (bununla Osmanlı tebaası olan tüm unsurlar kastediliyordu), ‘Osmanlıların kardeşliği’, ‘Osmanlı Vatanı’ gibi kavramlardı... Jön Türkler, ne olduğu pek açık olmayan, müphem bir Osmanlılık ideolojisinden hareketle, devlet nasıl kurtulur sorusuna cevap arıyorlardı. Ama söylemlerinde, asıl özgürlüğe, demokrasiye, eşitliğe vb. ihtiyacı olan emekçi halka gönderme yapmıyorlardı. Onlara göre halk hiçbir şey yapamazdı. Öyleyse halkı kurtarma misyonu ‘halkın yararını’ bilen despotların eseri olabilirdi. Aslında mutlaka gözden kaçmaması gereken önemli bir husus, yenilikçi-batıcı Jön Türklerin halktan bahsettikleri zaman bile asıl kastettikleri, bir fetiş haline getirdikleri kutsal devletleriydi... Halkın demokratik yönetime hazır olmadığını düşünüyorlardı. Öyleyse bu işi, halk adına bir ‘siyasal önderlik’ üstlenmeliydi. Bu iş için en uygun durumda olanın da kendileri olduğuna inanmışlardı. Bu mantık köklü ve yaygın bir anlayışı temsil ediyor: Halk henüz demokrasiye hazır değil, eğitilmesi gerekir. Eğitecek olanlar da kendileri olduğuna göre, buradan halkın hiçbir zaman demokrasiye hazır olmayacağı sonucu çıkar... Oysa, daha Jön Türkler bu dünyada yokken bir Alman düşünürü ve devrimcisi, asıl ‘eğitenlerin eğitime ihtiyacı vardır’ demişti...”⁶⁵

Jön-Türk iktidarı döneminin uygulamaları sadece kapitalizme eklemelenmek için yapılan revizyondan ibaretir. Bu revizyon ikinci Jön-Türk dönemi olan Kemalist rejimin uygulamalarını da kapsar. Nitelik olarak aynıdır. Aynı politikanın eseridirler. “Genellikle, Abdülmecid’in Gülhane Hattı Hümayunu’nu ilan ettiği 1839 ile Abdülhamid’in Kanun-i Esasi’yi rafa kaldırdığı 1878 yılları arası, Tanzimat dönemi olarak adlandırılır. Oysa bir kapitalistleşme süreci perspektifinden bakıldığında Tanzimat döneminin Abdülhamid, İttihat ve Terakki ve hatta Cumhuriyet dönemlerine kadar uzatılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, Tanzimat reformları ile Mustafa Kemal’in inkılâpçılığı arasında bir fay hattının olduğunu görmek gerekmektedir. Bu ana omurga çerçevesinden bakıldığında, Meşrutiyet’in ilanı, olsa olsa bir siyasal gelişine veya yıllar öncesinden kabul edilmiş ama uygulaması durdurulmuş olan anayasanın, dönemin siyasal talepleri çerçevesinde yeniden uygulamaya konmasına karar verilmesi olarak değerlendirilebilir. Ya da farklı bir ifadeyle, Meşrutiyet’in tekrar ilanı (II. Meşrutiyet), en fazla, Yeni Osmanlılar’ın taleplerinin 1908 şartlarındaki yeni bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.”⁶⁶

Türkçülük de bu dönemsellikten azade de değildir. Bu gelişmelere bağlı olup bu değişikliklerle atbaşı gitmektedir. “Bir kültürel akım olarak Türkçülük değil, İttihat ve Terakki, daha Jön Türkler ortada yokken 1860’larda belirmeye başlamıştı. Ahmet Vefik, Süleyman, Mustafa Celalettin Paşalar Türklerin dili ve kökeni konusunda öz-

⁶⁴ Pervin Erbil, İttihatçı Düşünce ve Eylemin Anatomisi, Resmi Tarih Tartışmaları-4... içinde s 190

⁶⁵ Fikret Başkaya, Yediyüz, ... 246-248

⁶⁶ Mete K. Kaynar, Osmanlıda Devrim Oldu mu? Resmi Tarih Tartışmaları-4... içinde s 49

günlük savlan, ileri sürdüler. Mehmet Emin Yurdakul bu dönem Türkçülüğünün ilginç niteliğini, ulus, milliyet, din ve ırk öğelerini özdeş tuttuğu 'Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur türünden dizgelerde ortaya koydu. Tümünden kültürel nitelikte olan bu Türkçülük akımı, o zamana kadar Osmanlı devletinde moda olan her şey nereden geliyorsa, oradan geldi. Yani batıdan."⁶⁷

Türk milliyetçiliğinin kavramının Kemalist dönemde yerleşik bir kelime haline gelmeden önce, ideolojik zemini Osmanlı devlet adamları ve tarihçilerince hazırlanmış bulunuyordu; "Tanzimat ve onu izleyen Abdülhamid dönemlerinde baş-taki devlet adamları Osmanlılık söylemini sürdürmelerine karşın Türkçülük bağlamında düşünmeye başladılar. 'Aydın bürokrat' türüne iyi bir örnek Ahmed Vefik Paşa'dır (1823-1891); yüksek rütbeli bir subay olan Ahmed Vefik Paşa, Bursa valiliği sırasında Türk tarihini derinlemesine incelemiş, Moliere'i Türkçe'ye tercüme etmiş ve halkı tiyatroya gidip eserini 'izlemeye' mecbur kılmıştır. Aynı zamanda tarih yazımıyla ilgili çalışmasıyla, bilhassa da Türk tarihini Osmanlı tarihinden ayrı ele alma hususunda yaptığı vurguyla tanınır; bu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayli uğraşılan bir tema olacaktır."⁶⁸

Jön-Türkler için, "Devletin toplumsal yapıdaki ayrıcalıklı yerini korumak için devleti ele geçirmek ve savunmak öncelikli bir önem taşıyordu. Devlet yapısal hakimiyetini kaybettiği takdirde, bürokrasi imparatorluğu kurtaracak bir konumda bulunmayacaktı, ayrıca kendi sınıf çıkarını da koruyamayacaktı... Böylece 'devleti kurtarmak', geleneksel düzeni bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü oldu."⁶⁹ Yoksa itiraf ettikleri gibi devletle birlikte kendileri de batacaktı.

1908'de Jön-Türkler eylemi şöyle özetlenebilir: "Meşruiyetini Batı'da arayan Müslüman-Türk bürokratik burjuvazisi ile Batı ile ticaret yaparak gelişen ve bu ilişkiden beslenen Gayrimüslim ticaret burjuvazisinin karşı karşıya geldiği Osmanlı sosyal formasyonunun melez ekonomik-sosyal yapısında yapılan tuhaf 'devrim'de, bütün çabalar, devleti kurtarma adına yüzyıllardır süregelen ayrıcalıklarının kaybetme tehlikesi içine giren Müslüman-Türk bürokratik burjuvazisinin kendisini kurtarma çabasıdır. Zaten İttihat ve Terakki anti-emperyalist karakter taşıyan bir hareket de değildir, Jön Türkler kendilerini Avrupa'nın rahatsızlığını ortaya koyan milliyetçiler olarak değil, Avrupa sahnesinin oyuncularını olarak görmektedirler, Bu nedenle, başarıları Avrupa başkentlerinde herhangi bir kaygıya da neden olmamıştır, tam tersine Meşrutiyyetin ilanı Avrupa'da son otoriter rejimin yıkılması sayılarak olumlu karşılanmıştır."⁷⁰

Jön-Türkleri de kısaca tarif etmek gerekirse, Jön-Türkler çok etnili imparatorluğu ulus-devlete evriltiren siyasi bir kadrodur; "İttihat ve Terakki Partisi (İTP), Türk milliyetçiliğinin kurucu partisidir ve 1. Dünya Savaşı yenilgisi nedeniyle tarihe karışmış görünse bile, bazı önderleri Kemalistler tarafından asılmış olsa bile, bütün önemli toplumsal projelerini ve üniter bir ulusal devlet yaratma hayalini Türkiye Cumhuriyeti devralmış ve hayata geçirmiştir. Maliyeti ağır ve çok kere insanlık dışı uygulamalar içerse de, genel olarak bunda başarılı olduğu bile söylenebilir. Kısmen başarılı olunan, Kürtleri asimile ederek eritme hedefi, dışında..."⁷¹

⁶⁷ Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Bilgi Y. 1993, s 53

⁶⁸ Selim Deringil, Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet, iletişim, 2007, s 266-267

⁶⁹ Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet ve sınıflar, İletişim Y. 1995, s 78

⁷⁰ Sait Çetinoğlu, Sermayenin Türkleştirilmesi, Resmi Tarih Tartışmaları-s Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2006, s 91

⁷¹ Ragıp Zarakolu, Önsöz, Resmi Tarih Tartışmaları-3, İttihatçılıktan Kemalizm'e... s 7

7.Jön-Türk iktidarının pekişmesi ve İttihatçı Geleneğin Kalıcılığı:

Hamid rejiminin devrilmesini başlangıçta, tüm muhalifler bir bayram gibi karşıladılar. Tüm rejime muhalif Osmanlı unsurları 1908'e ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konmasına önemli anlamlar yüklediler, Ancak çok zaman geçmeden yanılacaklarını anlayacaklardı fakat ellerinden bir şey gelmeyecekti; "1908'de Ermeni partileri Selanik Komitesi'nin tasarılarından haberdar değildi ve siyasal durumdaki ani altüst oluş onları hazırlıksız yakaladı. Başkentteki tüm Ermeniler özgürlük sarhoşluğuna kapıldılar. Bugünden yarına düşmanlıklar ve ırklar arasındaki ayrımcılık ortadan kalkmış gibi göründü. Herkes kendini tümüyle Osmanlı vatandaşı sandı. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında haftalar boyunca büyük bir kardeşlik bayramı yaşandı. Bu ani dönüşüm karşısında şaşkınlığa düşen Avrupalı gazeteciler birbiriyle yarışarcasına değişik şenlikleri betimliyorlardı: 'Bu gösterilerden en dikkat çekici ve en önemli olanı, ön sıralarında daha henüz serbest bırakılmış mahkumların yürüdüğü uzun bir kortejin İzmir sokaklarında akıp gittiği, 3 Ağustos akşamı yapılan yürüyüştür. Çiçek tarlası gibi süslenmiş bir araba üzerinde çok güzel bir Ermeni kızı birbirinin elini tutmuş bir Türk askeri ile bir Ermeninin başlarına çelenk takıyor; diğer bir araba üzerindeyse, bir Müslüman, bir Ermeni, bir Rum ve bir Yahudi başka bir sempatik grup oluşturuyorlardı. Bunlar çok yeni, tıpkı özgürlük, eşitlik, kardeşlik sözcüklerinin yazılıp çizilmesi gibi, askeri bando tarafından çalınan Marseillaise marşı gibi, üç haftadan beri Meşrutiyet Türkiye'sinde görülüp işitilen her şey gibi yeni olaylardı."⁷²

Bu arada garip olaylarda olmuyor değildi; "1908'de Meşrutiyet ilan edildikten sonra her milliyetten Osmanlılar coşkuyla 'Hürriyet'i kutluyordu. Bir nümayiş sırasında kürsüdeki konuşmacıya kalabalık, "Bize Meşrutiyeti anlat, nedir meşrutiyet?" diye haykırdı. Soruya hazırlıksız yakalanan konuşmacı şöyle cevap verecekti: "Meşrutiyet öyle bir şeydir ki, bunu bilmeyen eşektir!"⁷³ Ancak süreç sonunda meşrutiyeti ciddiye alanlar hüsrana uğratılarak eşek yerine konacaktır.

1908 Osmanlı halklarında büyük bir sevinç yaratmıştır. Jön-Türkler taban toplumda yaratabilmek için bütün Osmanlı halklarını kucaklıyor ve eski rejimin acılarını paylaşıyor görünmekteydi. "En heyecan verici olanı 9 Ağustos Pazar günü İstanbul'da gerçekleşen gösteriydi: Harb Okulu öğrencilerinin çağrısı üzerine kalabalık bir halk topluluğu Feriköy Ermeni mezarlığını doldurdu ve 1896 katliamları kurbanlarının cesetlerinin gömülü olduğu mezarların önünde saygı duruşunda bulundu. Bu soylu harekete Ermeniler 13 Ağustos Perşembe günü, Sultan Abdülaziz'in otuz yıldır yasaklı olan Özgürlük Marşı ile Osmanlı ulusal marşını kendi aksanlarıyla söyleyerek Ermeni halkını Taksim meydanında toplanmaya çağırmakla yanıt verdiler; burada ardarda yapılan konuşmalarda Türk ve Ermeni şehitleri yanyana anılarak dayanışma ve kardeşliği yücelten konuşmalar yapıldı. Sürgünde bulunduğu Paris'ten dönen Ermeni avukat Zohrab ve bir önceki gün Şam sürgününden dönmüş olan Mareşal Fuat Paşa uzun uzun alkışlandılar. Haykırılıyor, sevinç göz yaşları dökülüyor, kucaklaşılıyordu."⁷⁴ Ancak bu balayı 9 ay sonra tarihe karışacak. 31 mart 1909 da, Jön Türkler gizli gündemlerini çok rahat uygulama şansını yakalayacaklardır. 31 mart ile birlikte uygulayacakları sıkıyönetim bütün muhalifleri susturacağı gibi muhaliflerin faili meçhul cinayetlerle ortadan kaldırma geleneği geliştirecekler. Eş zamanlı Adana Katliamı da unsurlara bir gözdağı olarak algılanmalıdır. Zaten İttihat ve Terakki'nin gözünde 'eşitlik' talepleri, imparatorluğu 'dağıtan ve parçalayan' bir niteliğe sahipti"⁷⁵

Feroz Ahmad, Gayrimüslimlerin bu coşkusunun herhangi bir rejimin Hamid istibdadından daha kötü olamayacağı varsayımına dayandığını söyler, ancak gayrimüslimler bunda yanılmaktadırlar. Rum ve Ermeniler bunu kısa zamanda yakıcı

⁷² Yves Ternon, Ermeni Tabusu... s 203-204

⁷³ Sefi Öngider, Kuruluş ve Kurucu, Aykırı, 2003, s 31

⁷⁴ Yves Ternon, Ermeni Tabusu... s 204

⁷⁵ Taner Akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İmge K. 2002, s 112

olarak duyarken, Museviler kendilerini Jön-Türklerle özdeşleştirirler. Museviler arasında Tekin Alp (Moiz Kohen) gibi Türk milliyetçiliğinin ideologları çıkaracaktır. “Abdülhamit istibdadının yıkılması karşısında gayrimüslim cemaatlerin başlangıçta kapıldıkları sevinç, herhangi bir rejimin eskisinden daha iyi olacağına inanmalarıyla açıklanabilir. Eğer yeni rejim, Prens Sabahattin’in vaat ettiği gibi liberal olur ve yönetim de adem-i merkezîyet ile özel teşebbüse dayanırsa, tabii ki daha iyi olurdu. Kâmil Paşa’nın Sadrazamlığa getirilmesi (Ağustos 1908), İttihatçıların değil, Liberallerin iktidara gelmekte olduğu izlenimini yaratmış olmalıdır. Oysa durum böyle değildi. İTC temel siyasal örgüt olarak ortaya çıktı ve Meşrutîyet’in bekçisi rolünü oynadı. İktidarı doğrudan ele almasa bile, Cemiyetin üyeleri tahtın arkasındaki gerçek iktidar sahipleri kendileriymiş gibi hareket ettiler ve hükümeti çok defa İttihatçı politikalar izlemeye zorladılar. Rum ve Ermeni liderler, kısa zamanda, İttihatçıların emellerinin kendi geleneksel ayrıcalıkları ve uzun vadeli çıkarlarıyla uyum içinde olmadığını bilincine vardılar... Meşrutîyet hareketiyle ye özellikle de İttihat ve Terakki Cemiyeti’yle kendini özdeşleştirenler, yalnızca Yahudiler oldu.”⁷⁶Rum ve Ermeniler Birinci Jön-Türk döneminde Jön-Türk zihniyetini acı bir şekilde hissederken, Museviler de Jön-Türk zihniyetini, Kemalist dönemde yakıcı bir şekilde az sayıda kalan Hristiyanlarla birlikte anlayacaklardı.

Ternon, bu kısa süreli bayramı şu sözlerle tanımlar: “İrklar arasındaki barışın lirik yanılması çok kısa ömürlü oldu ve Ermeniler değişenin sadece başlarındaki efendi olduğunu çok geçmeden anladılar.”⁷⁷

Jön-Türklerin ne olduğunu anlayamadıkları bu kısa özgürlük döneminde “[G]ayrimüslim burjuvazi arasında gerçekten de kültürel bir rönesans başlatmıştı. Sansür ve istibdat döneminden çıkan Hristiyanlar toplumdaki yeni yerlerine uygun kültürel ifade biçimleri bulacak durumdaydılar. Bu kültürel canlanmada en aktif gruplar Rumlar ve Ermenilerdi. Tiyatro, edebiyat ve gazetecilikte, yeni oluşan devlet-dışı alanın sınırlarını zorlayan patlamalar görüldü. 1908 ve 1914 arasında sadece Ermeni toplulukları içinde 200’den fazla gazete yayımlanmaya başlamıştı. Rumların kültür ve eğitim hayatında da benzer bir canlılık görüldü. Bu gecikmiş aydınlanmayı siyasî ifade özgürlüğü takip etti. Hükümet, kısa bir süre içinde kendisini Osmanlı sosyalistlerinden dinî ayrılıkçılara kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde yer alan örgüt ve yayınlarla karşı karşıya buldu. Seçkin bürokratlar sınıfının kavramsal dünyası, ellerinde Yunan ve Osmanlı bayraklarıyla Fransız işverenlere karşı greve giden Rum Ortodoks işçileri nereye oturtacağını bilemiyordu. Aslında, devlet-merkezli bir imparatorluğun yönetici sınıfının perspektifi, burjuva özgürlükleri nosyonunu sözlerle savunsa bile, bir bütün olarak özümseyememişti.”⁷⁸ Ancak Jön-Türkler durumun farkına varıp, müdahale edebilecek konuma geldiklerinde en sert tedbirleri alacaklardır.

Şükrü Hanioglu Jön-Türk hareketinin genel kabul edilen aksine bir halk hareketinden uzak olduğunu ve halkın Hamid’in devrilmesi karşısındaki sevincini ifade etmesinden hoşnut olmadığını vurgulayarak, Hamid’in ardıllarının da aynı baskı ve yasaklama yöntemini yürürlüğe koyduklarını kaydeder: “Son zamanlarda rağbet gören bir yaklaşımın tersine 10/23 Temmuz bir halk hareketi olmaktan oldukça uzaktı. İhtilâlin son günlerinde ve sonrasında ahali tarafından gerçekleştirilen gösteriler, bu eylemin asker ve sivil bürokrasinin alt tabakalarını davasına kazanmış bir entelektüeller grubu tarafından planlanıp gerçekleştirildiği gerçeğini değiştirmez. Nitekim bu gösterilerden fazla hoşnut olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti kısa bir süre sonra yayınladığı ‘Herkes İşinin Gücünün Başına Dönsün’ beyannameleriyle bunlara set çekmek konusundaki kararlılığını ortaya koymuştu.”⁷⁹ ‘Anadolu İhtilâli’ de benzer bir yol izlemiş ve başarıya ulaştıktan sonra bürokratlar dışında harekete

⁷⁶ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Bertay (Baltalı) Kaynak Y. 1999, s.87

⁷⁷ Yves Ternon, aynı yerde

⁷⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve sınıflar*, İletişim Y. 1995, s 86-87

destek verenlerin siyasete katılımlarının asgarî seviyede tutulması yolunda adımlar atmıştı. İttihad ve Terakki'nin bu alanda gösterdiği kararlılık aslında 1908 İhtilali'nin ilginç ve fazla üzerinde durulmayan bir niteliğini de ortaya koymaktadır. Bu eylem aslında status quo'nun temel ilkelerinin devamını arzulayan, II. Abdülhamid rejiminin bu düzenin sürmesini sağlamakta yetersiz kaldığı için değiştirilmesini arzu eden ve 'muhafazakâr eylemcilik' olarak tavsif edilmesi uygun bir fikrî arka plana sahipti[r]."⁸⁰

Hanioğlu bu arka plana örnek olarak Samipaşazade Sezai Bey'den örnek vererek, status quo'nun baskıya gebe olduğunun altını çizer: "Sami Paşazade Sezaî Bey, Daşnak temsilcilere 'Biz asla Kızılar (1871 Paris Komünü'ne atfen) haline gelemeyiz' uyarısını yapıyordu. Benzeri şekilde VMORO ile yapılan müzakerelerde Jane Sandanski liderliğindeki sol kanat ile anlaşıldığında, istenilenin sosyalist bir idare tesisi değil devletin kurtarılması olduğu ehemmiyetle vurgulanıyordu. Bir anlamda 10 Temmuz, bütün ihtilâlleri sona erdirecek bir ihtilâl yaparak mevcut status quo'nun değişmesini önlemeyi amaçlayan bir eylem niteliği taşıyordu. Siyasî rejimin değişmesi liberal fikirler çerçevesinde değil bu rejimin bir ayrıntı olduğu status quo'nun, yani 'temâmiyet-i mülkiyyet'in korunması için isteniyordu. Bu nedenle de status quo'nun devamının tehlikeye girdiği düşünülüyordu eski rejimin baskıcılığını aratmayacak siyasetler uygulanmasında, kavânin-i muvakkate ile meclisin devre dışı bırakılmasında bir sakınca görülüyordu. Erken Cumhuriyet'in, meclisi bir siyasî katılım aracı olmaktan ziyade meşruiyet sağlayıcı bir bürokratik kurum olarak gören yaklaşımı ile bu alanda tam bir ideolojik devamlılık bulunduğunu belirtmek gerekir."⁸¹

Hamid'in çok kolay teslim olması yukarıda da belirttiğimiz gibi Jön-Türkleri de şaşırtır. Fakat kendilerini kolay toparlayarak, iktidarı ele geçirip sorumluluğu başkalarına yıkacak politikaları uygulamaya koyarlar. Tek başına iktidarlarını oluşturacak koşulları olgunlaştırma politikalarını yürürlüğe koyarlar. İktidara gelirken verdikleri sözler, iktidar paylaşımını gerektirmekte ancak doğası gereği Jön-Türklerin zihniyeti iktidarı paylaşmaya uygun olmadığından iktidara gelirken verdikleri sözlerin kendilerini bağlamayacak şartların olgunlaşmasını beklerler. Bu bekleyiş çok sürmez . "İktidarı ummadıkları kadar hızlı ve kolay ele geçiren İttihad ve Terakki üyeleri, ayakta kalmalarını güvenceye alan bir tutumu tercih ettiler: Perde arkasından yönetmek, siyasal sahnede görünmeden yeni rejimi denetlemek ve örgütlerinin gizliliğini korumak... Yalnızca Niyazi ve Enver'in figür olarak ortada görüldüğü ve Talat, Nazım, Bahattin Şakir ve Karasu'dan henüz söz edilmeye başlandığı 1908 yılında, Merkez Komitesi sadece (Partinin gizlice toplanmış ilk kongresinde seçilen) sekiz üyeden oluşuyordu."⁸² İktidarda olan hareket hala gizliliğini korumakta ve sorumluluk almamaktadır. Bu gizlilik iktidarları boyunca devam edecektir. Biz bugün hala İttihat ve Terakkinin Merkezi Umumisinin kimlerden oluştuğunu bilmiyor sadece kimler olabileceği konusunda akıl yürütüyoruz. "İttihat ve Terakki iktidarı doğrudan belirleyebilme-atama gücüne sahip olmasına rağmen örgütlenme mantalitesinin doğal bir sonucu olarak iktidara açık/legal bir şekilde gelmeyi kendisini tümüyle güçlü hissetmediği zamanlar dışında tercih etmemiştir. 'Gizli' bir merkez-i umumi tarafından yönetilen partinin örgütlenme yapısı kendi devlet kurgusuna da birebir uyarlanmış ve bu nedenle de merkez-i umumi açık yönetimden ziyade gizlide kalmayı yeğlemiştir. Bu bağlamda bir 'gizlilik' onun gücünü niteleyen bir unsura

⁷⁹ Jön-Türkler zaferlerine ortak istemezler İttihat ve Terakki 'kalkın ey ehlivatan' dediğine adeta pişman olmuştur. Halkın gösterilerinden rahatsız olan Jön-Türkler 7 Ağustos tarihli beyannamelerinde; 'Artık bu nümayişlere son verelim, Herkes iş ve gücü ile meşgul olsun... Artık herkesin işi gücü ile meşgul olacağı zamanın hulûl ettiğini umuma hamiyetle ihtar' ederler. Hasan Amca, Doğmayan Hürriyet, Bir Devrin İç Yüzü 1908-1918, Arma, 1989, 18-28

⁸⁰ M. Şükrü Hanioğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Y. 2006, s 257

⁸¹ M. Şükrü Hanioğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e... s 258-259

⁸² Yves Ternon, Ermeni Tabusu, Çev.Emirhan Oğuz, Belge Y. 1993, s 184.

dönüşmüştür ve merkez-i umumi bu "durumun" fazlasıyla farkında olup bu 'durumu' sonuna kadar kullanmıştır."⁸³

İktidarlarını süreç içinde olayları kendi lehlerine yöneterek pekiştirdikçe, kendilerine güvenleri artarak pervasızlaşacakları gibi, iktidarı alma sürecindeki söylemlerinden hızla uzaklaşarak, İktidarlarını pekiştirecek siyasetlere öncelik vereceklerdir. Artık bütün politika iktidarlarını koruma ve sürdürmeye yöneliktir. Bu bilinçleri gereği, İktidar fetişizmi açısından bakış, siyasetlerinin baskıcı karakterlerinin zeminini oluşturacaktır. Bu siyasi perspektif, iktidarı devraldıkları Hamid'in politika ve uygulamalarına rahmet okutacağı gibi, Siyasette kalıcı gelenekleri oluşturacaktır. "Kendini vatani felaketten kurtaran bir 'cemiyet-i mukaddese' olarak gören İttihad ve Terakki, bu nedenle tüm partilerin üzerinde olduğunu düşünüyordu. Bunun sonucunda ise ona muhalefet vatan hainliği ile eşanlamlı oluyordu. İttihad ve Terakki kendine muhalefet gibi bir rolü asla uygun görmediği gibi, iktidarı tekelinde tutmak için her çareye başvurmaktan çekinmiyordu.... Bu baskıcı iktidar-komplocu muhalefet ilişkisinin kendisi tıpkı İttihad ve Terakki gibi vatani kurtaran bir örgüt olarak gören CHF/P ile muhalefeti arasındaki ilişkiye misal teşkil ettiği şüphesizdir."⁸⁴

Jön-Türk rejiminin doğası gereği içkin olan iktidar fetişizminden kaynaklı, "İktidarın siyasi dil kurucu bir organ olarak ortaya çıkması, sembolik şiddet yoluyla kurulan düşmanlığı siyasetin temeli haline getirmesidir. Buradan yola çıkarak, Türklük adına Cemiyet Selanik Merkezi'ni Kible-i Hürriyet olarak algılayacak, kendisini ruh-i devlet olarak tanımlayacak ve siyasi sistemde hegemonik bir konuma sahip olmayı doğal ve meşru bir hak olarak görecektir."⁸⁵ Dolayısıyla yasal ve yasadışı şiddeti de mukaddes davasının bir aracı olarak kabul edecektir.

Jön-Türk iktidarının, iktidara gelirken araçsal olarak kullandığı özgürlük söylemlerinin ayaklarına dolanmasını önleyecek fırsatı 31 Mart'la yakalayacak, tüm özgürlükleri askıya alacak, toplumu tek tipleştirme projelerini hayata geçirmede önlerinde engel kalmayacaktır.

31 Mart'ta yakaladıkları fırsat sayesinde kendilerine muhalif olan hareketleri yok edecekler. Aynı günlerdeki Adana'daki Ermeni katliamı da toplumun homojenliği yönündeki gizli ajandalarının açığa çıkmasında etken olacaktır. 1909 Adana Katliamı bir gözdağı olduğu gibi aynı zamanda ileride olacakların da bir anlamda provasıdır. Bu bakımdan 31 Mart bir dönüm noktasıdır.

31 Mart sonrasında Jön-Türklerin temel hak ve özgürlükleri genişletmek gibi bir amacı olmadığı çok kısa sürede anlaşılacaktır. 31 Mart (13 Nisan) Vak'ası bahane edilerek 25 Nisan 1909'da sıkıyönetim ilan edildi ve bu 15 Temmuz'a kadar sürdü. Bu arada bir dizi yasaklayıcı kanun çıkarıldı. Bunlardan 14 Nisan 1909 tarihli 'Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun' ile kişisel özgürlükler büyük ölçüde kısıtlanmıştı. 17 Haziran 1909 tarihli 'Kamu Toplantıları Kanunu' ile protesto toplantıları ve gösterileri yapmak imkânsız hale geldi. 31 Temmuz 1909 tarihli 'Basın ve Yayın Kuruluşları Kanunu' ile basın özgürlüğü ciddi ölçüde kısıtlanmıştı... 15 Ağustos 1909 tarihli 'Grevler Kanunu', 23 Ağustos 1909 tarihli 'Cemiyetler Kanunu'⁸⁶ Toplumu zapturapt altına almaya yönelik uygulamalardır.

Jön-Türklerin Makedonya'nın özel durumu dolayısıyla Makedonya bölgesinde ve orduya egemen olmanın dışında toplumda tabanı yoktur. 1908 öncesinde yukarıda da değinildiği gibi Anadolu'daki toplumla ilişkileri Taşnak'lar ve Taşnak kulüpleri

⁸³ Tolga Ersoy, İttihatçı Gelenek, İttihat ve Terakki Dersleri, Resmi Tarih Tartışmaları-3 İttihatçılıktan Kemalizm'e, Ed. F. Başkaya, Sait Çetinoğlu, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007, s 19

⁸⁴ M. Şükrü Hanoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...s 260

⁸⁵ Hamit Bozarslan, Bir Mistizm, aksiyoloji ve Pre-totalitarizm olarak Komitacılık , Resmi Tarih Tartışmaları-4 içinde s 134

⁸⁶ Ayşe Hür, 1908-1938 döneminde Hukuk Dışı Uygulamalar, Resmi Tarih Tartışmaları-3... içinde s 239

üzerinden yürümektedir. Taşnaklarla da bunun için ittifaka girmişlerdir. İhtiyaçları kalmadığında ise ittifak sonlandırılarak Taşnak kulüpleri ile birlikte Ermenilerin yok edilmesine geçilecektir. Taşnaklarla seçim ittifakları ile birlikte ittifak 1914'e de sürecektir. Kabinelerde bir Ermeni bakanın bulunmasına dikkat da edeceklerdir. Fakat Taşnak etkinliği, süreç içinde önemsiz ve sembolik bir figüre indirilmesine yönelik politikalar ön plandadır.

Jön-Türklerin taşradaki taban zafiyeti 1908 seçimlerinde açıkça ortaya çıkar. Muhalefetin yoğun olduğu Anadolu illerinde (Kastamonu hariç) ittihatçı adaylar seçimlerde mebuslukları rakiplerine kaptırmışlardır. Sadece Erzurum'da İttihat ve Terakki 1 vekil çıkarmıştır, Trabzon'da ise hiç vekil çıkaramamıştır. Doğu'da, Güney'de ve Ege'de azınlıktadırlar.⁸⁷ Bu azınlık yönetimi Jön-Türk iktidarının iktidarı korumada hırçınlaşmasını getirecektir. Her azınlık yönetiminin doğası gereği iktidarını korumak için siyasi araçlarının en önemlisi ve siyasetinin ayrılmaz bir parçası olan baskı politikasını uygulaması kaçınılmazdır. Bir an önce bağlaşıklarını sindirmek ve vermiş olduğu sözlerden azade olarak azınlık iktidarını pekiştirme fırsatlarını yakalamaya yönelir. Bu bakımdan 31 Mart Jön-Türklerle eşsiz bir fırsat sunar. 31 Mart'la Sıkıyönetim ilan edilerek özgürlüklerin askıya alınma fırsatı doğacaktır. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ve adalet söylemi yürürlükten kalkmış ve jön-Türklerin elleri artık serbest kalmıştır.

Zaten İttihatçıların Kanun-i esasi ve Meclis söylemleri retorikten ibarettir. Meclis'in rolü olmayacaktır ancak yine de Her diktatörlükte olduğu gibi toplumda tabanı olduğunu kanıtlamak adına göstermelik de olsa 'seçim'leri kazanmak ve 'meclis'te çoğunluğu sağlayabilmek için her yolu deneler. Muhalefeti yıldırıp, herkesi sindirerek düzenledikleri 'seçim'lere⁸⁸ 'sopalı seçim'ler denmesi bundandır. Bu kadar zorlukla kazandığı 'seçim'lerden sonra oluşturduğu 'meclis'in Jön-Türkler açısından bir önemi yoktur. İstediginde ise 'meclis'i askıya alacak ülkeyi kararnamelerle yönetecektir. Aynı yöntem tek parti yönetimi altında da sürerek günümüze kadar devam edecektir. Kararlar parti yönetimince alınacak 'meclis' bu kararları tasdik mercii görevini yüklenenecektir. "İttihatçılar parlamentoyu, Meclis hayatını ve çalışmalarını sevmemişlerdir. Kişiselleşen iktidar yerine, gizli kurallar ve komiteleşme hiyerarşisini tercih etmişlerdir. Bu nedenledir ki kendilerine yüzde yüz itaatli meclislerden bile hoşlanmamışlardır. Avrupai bir demokrasiden yanaymış gibi görünüp meclis istemişlerdir ama adeta bir Örfi İdare Rejimi ortamı içinde çalışmışlardır. Muhaliflerini susturma tertipleri, mebusları bile tutuklama işlemlerinden, muhalif gazetecileri öldürmeye kadar çeşitlenmiştir. Kısacası Tunaya'nın deyişiyle: 'Bir vakitlerin kurtarıcı partisi bizzat yıktığı Abdülhamid istibdadından daha beterini getirmiş, memleketi birkaç kişinin menfi idaresi altında inletmiştir'. 8 Nisan 1909 günlü Serbesti Gazetesi: 'İstibdat bir merkezden kalktı, merkez-i müteaddiye [düşman merkeze] geçti' derken haklıdır."⁸⁹

Hamit Bozarslan Jön-Türk çözümlemesinde, Jön-Türkleri, pre-totaliter bir aksiyoloji içinde düşünür." . XX. Yüzyıl totalitarizminin şeceresinde Avrupa dışı bir dizi ihtilalci teşkilâtın yanı sıra İttihad ve Terakki de yer almaktadır. İttihadçılığın etnik, dinsel ya da siyasî ayrılığı/farklılığı hayatsal, biyolojik bir tehdit olarak algılanması, ya da, 'hak yok, vazife var' şiarını benimsemiş olması bile pre-totaliterizm hipotezini doğrulamaktadır. Bundan da önemlisi, hem açık hem de gizli bir aksiyolojiye sahip olması ve bir dava uğruna başvurulmuş yasadışı şiddeti mukaddes kabul etmesi de, İttihad ve Terakki ve totaliter partiler arasında bir paralellik kurulmasını mümkün

⁸⁷ Aykut Kansu, 1908 Devrimi, çev. Ayda Erbal, İletişim Y. 1995, s.357-440

⁸⁸ burada jön-Türklerin hazırladıkları seçim kanununun 1950'lerin ortalarına kadar yürürlükte kaldığını belirtelim

⁸⁹ Pervin Erbil, İttihatçı Düşünce ve Eylemin Anatomisi, Resmi Tarih Tartışmaları-4... içinde s 190-191

kılmaktadır.”⁹⁰ Totaliter ideoloji toplumun tümünü etkisi altına alarak ideolojisi altında dönüştürecektir. Çok kısa zamanda “Dünyaya dehşet veren Osmanlılar/Osmanlı demek asker demek/yaşasın ordu yaşasın harp/Arş Osmanlılar Tuna hattına, Filibeye Hücum, Sofya’ya hücum”⁹¹ sloganlarıyla Balkanlardaki savaşa milleti seferber etmişlerdir.

Grenebeli Bekir Fikri’nin önemle vurguladığı gibi siyasetin askerileştirilmesinin gerçekleştirilmesi Jön-Türklerin birincil hedefleridir. Tarık Zafer Tunaya, “İttihat ve Terakki yapısı itibariyle askeri (militaire) bir kuruluştur. Sivilleşmesi gerektiği zaman, içindeki ikiye bölünemezlik hemen belirmiştir” Diyerek, İttihat ve Terakki İzmir mebusu (Kemalist dönemde Adalet Bakanı) Seyit Bey’in şu sözlerine yer verir: “İttihat ve Terakki Fırkası doğrudan doğruya ordudan doğmuş ve ordudan tevellüt etmiştir (oluşturmuştur). Ordu Serapa (baştan başa) İttihat ve Terakki Fırkasıdır.”⁹²

Jön-Türkler siyasette askeri vesayet geleneği yanında 31 Martla bitmeyen, günümüze kadar süren (neredeyse ‘cumhuriyet’ dönemini kaplayan) sıkıyönetim ve askeri darbeler geleneğini miras bırakacaklardır.

Daha sonra sıra toplumun askerileştirilmesine de gelecek bir dizi milis güçleri oluşturulacak bunlar toplumun homojenleştirilmesinde baskı gücü olarak kullanılacaktır. Paramiliter cemiyetler⁹³ olarak, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlı Güç Dernekleri ve Genç Dernekleri toplumun askerileştirilmesinin araçları olarak kurdurulmuşlardır.

Jön-Türkler öğretmenleri Colmar von der Goltz’un kuramı çerçevesinde bir Osmanlı millet-i müsellahı yaratılmıştır.⁹⁴

Ayrıca Köylü Bilgi Cemiyeti, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Kadın Örgütleri, Matbuat Cemiyeti ve Esnaf Cemiyetleri de kültürel cemiyetler⁹⁵ olarak toplumun denetimi ve tek tipleştirilmesi araçları olarak kurdurulacak ve Jön-Türklerce kontrol edilecektir. Cumhuriyet döneminde Halkevleri, bu işlevi görece merkezî örgüttür. Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla toplumun kontrolü ve güdümü gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bunların yanında İttihadın örgütsel yapısı bakımından son derece doğal olacak olan, Jön-Türklerin, çete geleneğinden gelen bir yapı olarak Teşkilat-ı Mahsusa örgütlenmesine gitmemesi eşyanın tabiatına aykırı olsa gerektir. Jön-Türk geleneği devlet içinde organize ‘millî’ karakterde (Ergenekon vs.) çeteleri günümüze taşıyan en önemli faktörlerden biridir.

Türk Milliyetçiliğinin yayma aracı olarak kurdurulan Türk Derneği, Türk Yurdu ve buralardan yetişenlerin kurduğu ve Türk Milliyetçiliğinin ideolojik aracı olan Türk Ocağı da kendisini Birinci Jön-Türk döneminden İkinci Jön-Türk dönemine taşıyabilen yegane örgütlerden biri olarak toplumun şekillendirilmesinde bir araç olarak önemli bir işlev gerçekleştirmektedir.

Jön-Türk rejiminin kendisini meşrutiyet olarak adlandırması, asıl amacını gizlemekten öteye gitmez. Retorikten başka bir şey değildir. “II. Meşrutiyet’in ‘Hürriyet İnkılâbı’ olarak adlandırılmasının, sadece II. Meşrutiyet’in ilan edilmesine

⁹⁰ Hamit Bozarslan, Bir Mistizm, aksiyoloji ve Pre-totalitarizm olarak Komitacılık , Resmi Tarih Tartışmaları-4 içinde s 135

⁹¹ Ayşe Hür, 1908-1938 döneminde Hukuk Dışı Uygulamalar, Resmi Tarih Tartışmaları-3... içinde s 241

⁹² Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 1 İletişim Y. 1998, s 311

⁹³ Bu cemiyetlere ilişkin daha fazla bilgi için, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 1 İletişim Y. 1998, s 475-500

⁹⁴ M. Şükrü Hanoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Y. 2006, s 260

⁹⁵ Daha fazla bilgi için, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 1.. s 501-518

vesile olan paramiliter grubun kendi söylemi olması ve bunun, Türk siyasî hayatında, sistemi maniple eden (ya da etmeye çalışan) her paramiliter grubun kendi faaliyetini bir devrim olarak adlandırmasının ve sistemdeki her keskin değişikliğin kendisini devrim/inkılâp olarak tanımlamasının yolunu açmasıdır... Üretim tarzındaki değişimi içermeyen bir devrim, sadece 'devrim' kavramının cazibesini, çekiciliğini kullanan bir siyasal değişimden, bir siyasî vakadan başka bir şey değildir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyet'in ilanından sonraki uygulamalarına bakıldığında da, 'Hürriyet İnkılâbı' olarak adlandırılan II. Meşrutiyet'in bir 'inkılâp' olmadığı gibi, aslında 'hürriyet' ile de alakası olmadığı görülmektedir. Farklı bir ifadeyle, kendini "hürriyet inkılâbı" olarak koyan II. Meşrutiyet, ne hürriyetin ilanına, ne de bir inkılâba tekabül etmektedir... İttihat ve Terakki Cemiyeti için 'hürriyet' kavramının, Fransız Devrimi'nden ve Yeni Osmanlılar'dan ödünç aldıkları siyasî bir jargon olmanın ötesinde pek de bir anlam ifade etme[z]"⁹⁶

İttihat ve Terakki'nin özgürlüklere yönelik operasyonları sadece hukuk alanıyla da sınırlı değildir. 6 Nisan 1909'da Serbesti Gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey ve İsmail Mahir Paşa öldürüldü. İkdâm Başyazarı Ali Kemal, bir subayın kendisine, Cemiyet'in Mevlanzade Rifat, İsmail Kemal Bey ve kendisinin öldürülmesine karar verdiğini ihbar ettiğini 'Adalet Bakanı'na Açık Mektup' başlığıyla ilan etti. Suikasttan da, bir dostunun evine sığınarak kurtuldu. 30 Ocak 1910'da Ahrar Fırkası kapatılmış; 9 Haziran 1910'da Sada-yı Millet Gazetesi Başyazarı Ahmet Samim ve 10 Temmuz'da Şehran Gazetesi Başyazarı Zeki Bey öldürülmüş; tüm bunlar, hürriyete kavuşulduğu söylenen bir dönemde fikir hürriyetini kullanmanın olası sonuçları hakkında topluma fikir vermiştir.⁹⁷

Jön-Türk rejimi eylemleri ve uygulamaları önceki rejime rahmet okutacak düzeyde şiddetin egemen olduğu bir rejimdir: İktidarların devamı için baskının giderek süregenliğe dönüştürüldüğü, giderek saldırgan bir hal almakta olduğu bir korku tünelidir. Baskının kurumsallaşması saldırganlığı daha artırarak şiddeti savaşa doğru tırmandıracaktır. Jön-Türk siyasetinin temel direği olan milliyetçi, ırkçı ve saldırgan politikalar, İmparatorluğun kolayca dağılmasına etken olduğu gibi imparatorluk coğrafyasındaki bütün halklara yıkım getirecektir.

Meşrutiyetin ilan edilmesinin özgürlükle bir ilintisi yoktur. Jöntürk yönetiminde yönetilenler açısından özgürlüğün esamesi dahi okunmaz. Uzun ve kalıcı bir türlü içinden çıkılamayan bir karanlık döneme girilmiş, neredeyse önceki rejimi mumla aratacak uygulamalarla imparatorluk halklara mezar olmasının yanında Jön-Türk siyaseti kalıcılaştırmış etkileri günümüze kadar uzanmıştır. Bu gün hala en temel özgürlükler için insanlarımız bedel ödemektedirler.

Meşrutiyet'in ilanı ile bir özgürlük ortamının geleceğine inanan, fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını gördükten sonra yaşadığı dönemi 'uğursuz dönem' olarak adlandıran Tefvîk Fikret 'Doksanbeşe Doğru' şiirinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Jön-Türklerin hürriyet yerine yeni bir karanlık çağı başlattığını ifade ederek sert eleştirilerde bulunur:

'Bir devr-i şeamet, yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümmid-i bülendi!
Kanun diye topraklara kürtündü cebinler
Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi...
(Antlar gene bozuldu, başladı bir karanlık çağ,
gene çiğnendi halkın tek yüce umudu.
Kanun, dedik, sürttük alınları topraklara,

⁹⁶ Mete K. Kaynar, Osmanlı'da Devrim Oldu mu? Resmi Tarih Tartışmaları-4... içinde s 49-50

⁹⁷ Ayşe Hür, 1908-1938 döneminde Hukuk Dışı Uygulamalar, Resmi Tarih Tartışmaları-3... içinde s 239-240,

kanun, dedik, kanun, dedik, tepeledik kanunu.
Ağlamalar, sızlamalar gene boşa gitti, boşa!)

...

Kanun diyoruz; nerde o mescûd-i muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Hâriçte mi, biz mi?
Hürriyetimiz var, eliyoruz, şanlı, mübeccel;
düşman bize kanun mu, ya hürriyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahrettik en evvel.

(Kanun, diyoruz, o uyduruk tanrı nerde hani?
Düşman, diyoruz, nerde bu, dışarda mı, biz miyiz?
Özgürlüğümüz var, diyoruz, ünlü, yücelerden yüce,
bize düşman olan kanun mu, yoksa özgürlüğümüz mü?
Biz bir çırpıda bunları sildik süpürdük en önce.)

...

Ey millete bir sille olan darbe-i münker;
ey hürmet-i kanunu tepen sadme-i bî-dât!
Milliyeeti, kanunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni lanetle, mezelletle eder yad...
Düşsün sana meyyal-i tahakküm eğilen ser
Kopsun seni -bir hak diye- alkışlayan eller.

(Ey halkıma bir şamar gibi inen paslı yasak!

Ey kanuna saygıyı tepen kara zulüm!

Halkı ve kanunu kutsal tanıyan her yürek

yarın seni yerin dibine soka soka anacak.

Düşsün, zorbalık için, sana eğilen başlar birer birer!

Kopsun, seni bir hak diye, alkışlayan eller!"⁹⁸

1908 ve Jön-Türk rejimi ile ilgili sözlerimizi Şair Eşref'in 100 yıl önce jön-Türkler üzerine yazdığı ve Jön-Türk zihniyetinin günümüzde de sürdüğünü özlü bir şekilde anlatan ünlü hicvi ile bitirelim.:

"Vakt-i istibdâdda söz söylemek memnu' idi,

Ağlatırdı ağzını açsan hükümet mananı;

Devr-i hürriyyetteyiz şimdi, değişti kaaide:

Söyletirler evvelâ, sonra s..erler ananı."⁹⁹

⁹⁸ A. Kadir, Bugünün Diliyle Tevfik Fikret, Gözlem Y. 1980, s 144-149

⁹⁹ Eşref, Hicviyeler, haz. Cevdet Kudret, Bilgi y.1970, s 164